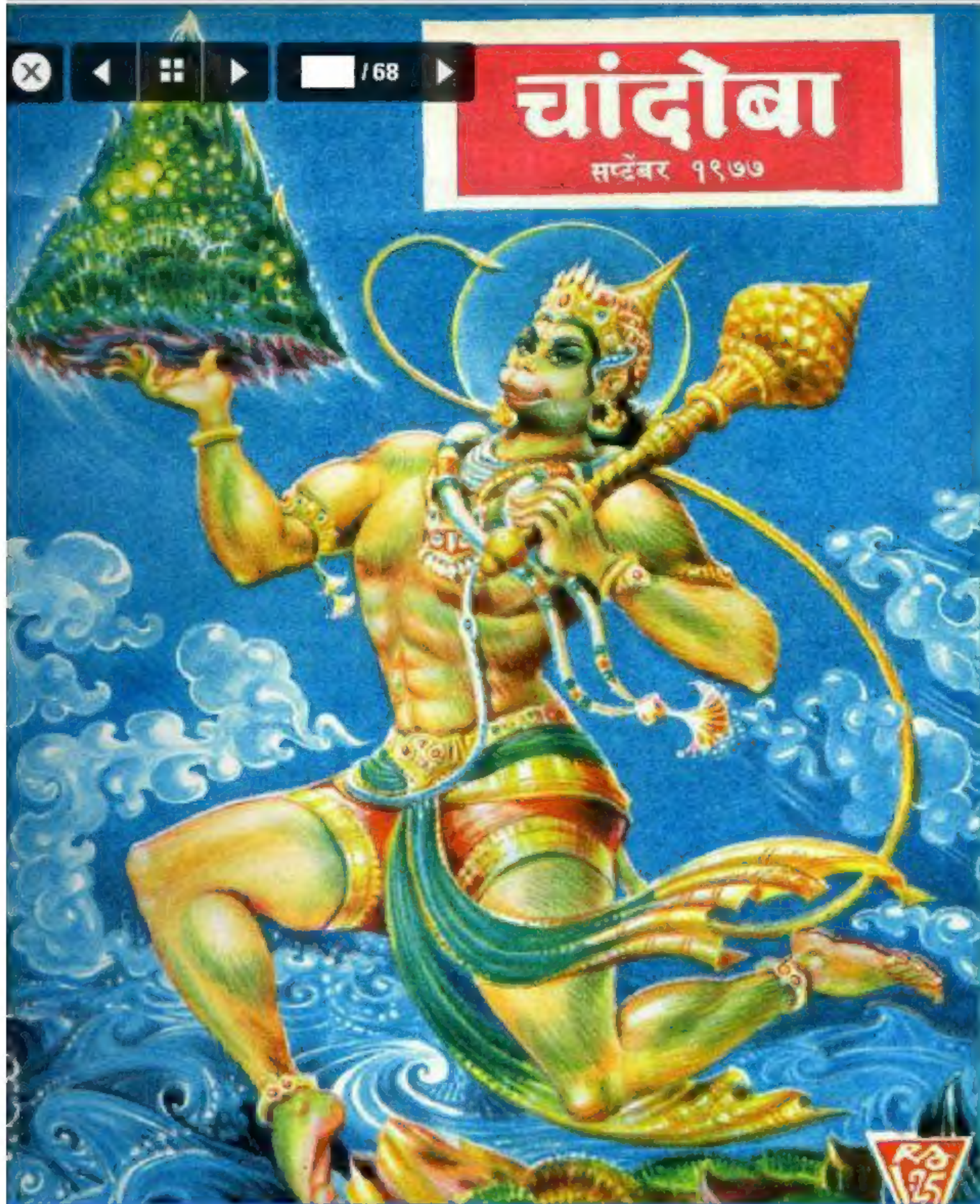

चांदोबा

सप्टेंबर १९७७

आमरव्याणी

गुणवान् वा परवतः,
स्ववतो निर्गुणोपि वा,
निर्गुण स्ववतः श्रेया
व्यः परः परएव सः

॥ १ ॥

[अथ पुनश्च असौ व अस्तु शुभहीन असौ तदी जे आप्त जाहेत तेच बरे. (कारण) परका हो परकत्व !]

य स्वपक्षं परित्यज्य
परपक्षं निषेधते,
स स्वपक्षे क्षुद्रप्राप्ते
पश्चात् तैरेव हन्यते

॥ २ ॥

[जे कोणी स्ववतांना सोडून परकवांना बायीन होतो, तो स्वतः तष्ट झाल्यावर परकवांच्या हाती मारला जातो.]

श्रेयान् स्ववतो निर्गुणः
परधर्मोत् स्वमुण्डितात्,
स्वधर्मो निधनं श्रेयः
परधर्मो भयवहः

॥ ३ ॥

[परधर्म बांगला असला तरी त्याच्याहून गुणहीन असा स्वधर्म श्रेष्ठ होय. स्वधर्मचि पालन करताना धरणे जाणे तरी ते वाकते; परधर्म संयकारण होय !]

आप्त - पर

कावळा आणि धुवड

[४९]

कावळा तेथे जमलेल्या पक्ष्यांना 'चंद्र-
सरोवराची गोष्ट' सांगून म्हणाला-
"कळलं का, बलवान नायक पाठीराखा
आहे हे कळलं तरच सधूची कशी गाळण
उडून जावे ती? किती किती हुशार व
साहसे तुम्ही इकडे जमला आहांत, आणि
कुसक, दुष्टबुद्धीच्या त्या धुवडाला तुम्ही
राखा निवडलात, तर काय म्हणावे तुम्हांला?
सधूकडून जर आपल्यावर खरोखरच सुलादे
संकट आले तर हे धुवड आपसं रक्षण करू
शकिल असे तुम्हांला वाटते आहे का?"
कावळ्याने स्पष्टच विचारलं.

"तू येईपर्यंत आम्हांला तसेच वाटत
होतं. परंतु तू म्हणालास तें ऐकल्यानंतर
मात्र आम्हांला खरोखरच धुवडाच्या बल
पराक्रमाचा संशय नाटू लागला आहे."

पक्षी म्हणाले.

"कमाल झाली तर! अजून तुम्हांला
या गीत जातीच्या धुवडाची मृणा वाटत
नाही म्हणावयाची! याच्या सारखा
आपला राजा असला तर आपली पक्ष्यांची
जहाज समूळ नष्ट होऊन जाण्याची शक्यता
आहे. असल्या तुच्छ जातीच्या प्राण्याबद्दल
म्हाव मागण्यासाठी मेलेल्या सव्वाला आणि
तीतराळा माझ्या डोळ्यासमोर धरण
आलेले मला साहीत आहे." कावळा
म्हणाला.

"ऐकू हे तरी ती गोष्ट!" पक्ष्यांनी
कावळ्याला ही गोष्ट सांगायला लागले
केला.

कावळ्याने संसा आणि तीतर यांची
गोष्ट अशी सांगितली:

काही दिवसांपूर्वी ही एका तथोक्ता-
वरच्या झाडावर घरटे करून राहत असे

'सांदोबा'

रवा झाडांन्वरां झाळांच्या बाजूच्या डोलीत एक तीतर पळी रहात असे. आम्ही दोघं एकाच झाडाच्या आशयाला रहात असल्या कारणाने आमची परस्परांची चांगली मैत्री जमली. उजाडतांच आम्ही दोघं आहाराच्या शोधास जंगलभर फिरत असू आणि काळोख पडल्यावर संव्याकाळी परत येऊन दिवसभराचे आपापले अनुभव परस्परांना सांगत असू.

जसेच एखादा आहाराच्या शोधास आम्ही दोघं जंगलात निघून गेलो. मी संव्याकाळी परतलो, परंतु तीतर पक्षी मात्र परतला नाही. त्याच्या जिवाला काही झालं तर नाही, वस्ती मनात बंका आली आणि यला

आपल्या सारख्या लहान प्राण्यांना खाण्यासाठी मोठे कुर पक्षी किंवा जनावरे टपरेली असतात. शिकारी जाळी ठाकून कोणी त्यात सापडतो कां दूर दसून पाहतात. तीतर रक्ष्यावर लाडक्या कोळ्याने अडप तर पारवी नसेल!

म्हणून मी जवळपास धिरेटया घालून पाहिले की, माझा मित्र कोठे विसतो का. सर्व जंगल चाटून पाहिले. पण पत्ता लागला नाही. काही दिवसांनी मी रहात असे त्या झाडाजवळ एक ससा आला आणि तीतर रहात असे त्या डोलीत विरून राहू लागला, त्याने नाव होते विखराग.

आपल्या मित्राच्या घरात विरून मसणान्या सस्याला बरडावून विचारण्याचा व त्याला बाहेर हाकलण्याचा विचार माझ्या मनात आला. परंतु इतके दिवस तीतर जिवंत राहिला असेल असे मला वाटलं नाही. म्हणून शिखराग सस्याला मी काहीच बोललो नाही, गप्प राहीलों.

प्राण्यांना आपल्या बाबूच्यात किती अद्भुत गोष्टी घडलेल्या पहायला मिळतात! मी तीतर मेला असेल असे समजून होतो, परंतु तो तीतर एकाच एके दिवशी परतला. तो आतां बराच वाडजूड झाला

होती. कोठे तरी त्याला खूप कायला प्यायला मिळालं असलं पाहिजे.

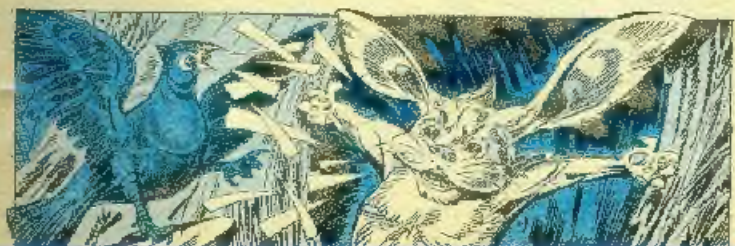
तीतर पक्ष्याने परतल्यावर आपल्या डोलीत विरून बसलेल्या सस्याला पाहिले आणि विडून म्हणाला-“कायरे, ससा! मी घरात नसताना माझ्या घरात विरून बसायला तुला काज कीती काहीच वाटली नाही का रे? मुकाटपाने बाहेर नीथ!”

तीतर म्हणाला ते ऐकून ससा फिदी-फिदी हसून म्हणाला-“बोचं फिरलं आहे का रे तुझं? पूर्वी कधी काही दिवस तू येथे राहिलास म्हणून हे तुझं कायमचं घर झालं का रे? ही आम्हाला गोष्ट तुला कळू नये याचे मला आश्चर्यच वाटते आहे!”

आतां माघ तीतरपक्ष्याला फारच रोंग आला. म्हणाला-“हे भूला! मलाच अक्कल शिकवायला निघालास का रे? मलासुद्धां थोडं फार धर्मशास्त्र कळतं, बर का! जर, जिहिरी, बागा इत्यादींविषयी गांडण झालं तर त्या कोणाला मिळाल्या या निषधी

न्यायनिवाडा करायला जवळपास रहणाऱ्यांची साक्ष हाच एक आधार असतो, असं धर्मशास्त्र सांगतंय. तू आतां बळकावून बसला आहेस त्या माझ्या घराविषयी सक्षीदारांना बोळावून न्यायनिवाडा करवून घेऊ या का?”

शिखराग ससा नाक मुरडून कान हलवीत म्हणाला-“आपणां दोघांना माहीत असलेल्या धर्मज्ञानांत बराच फरक असावा असं मला विसतं आहे! एकदां घर सोडून गेल्यावर परत येऊन ते भासू म्हणण्याचा अधिकार कोणालाच नसतो. माणसांची गोष्ट मला जास्त माहीत नाही, परंतु आपल्यासारखे ने लहान प्राणी आहेत त्यांचे अधिकार आणि हक्क पांविषयी माहिती असणाऱ्यांचं काय म्हणायं आहे ते मला चांगलं माहित आहे. आपण ज्या घरात राहतो त्यांत पिलं झाल्यावर की मोठीं होईपर्यंतच आपल्याला त्या घरावर अधिकार असतो. त्यानंतर बाहेर त्याला त्यात राहतां येते.”

१८७. वेडेपणातही थोरपण

१८८६ मध्ये राजा लुडविग द्वितीय याने जाव्हयच्या करून घेतल्यावर सान्ना युरोपाने त्याला वेडेपणात काढले. त्याने आपल्या राण्यातल्या डोंगराळ प्रदेशात अनेक किल्ले बांधले. त्या सर्वांत सुंदर 'न्युझान म्हुन' छाने बांधकाम आहे. आस्ट्रियाच्या सीमेवरचा संगमरमरी दगडाचा १८६९-८९ हा किल्ला मध्ये बांधण्यात आला. लढण्याला युद्धाध्य असा पक्कतिल्ल्यावर हा बांधलेला आहे.

माया सरोवर

[१९]

[वनमाणसाने धाकट्या भावाला उचनून नेल्याचे कळल्यावर त्याच्या शोधार्थ निघालेला सर्पेनव जयशील व सिद्धसाधकाला दिसला. त्यांनी त्याला प्रश्न धमकावले की, माया सरोवराची नाद त्याने बांधिल्ली नाही तर त्याला काय केले आहे. त्या वेळी कृपाणजित एका जलाशयावर बसून तपवार फिरवीत येताना दिसला. पुढे-]

कृपाणजिताची आरोळी ऐकतांच जयशीलने सर्पेनवाच्या डोमपावरून आपली तलवार उचलून वळून पाहिले. कृपाणजित त्याला जलाशयावर पुष्कळ अंतरावर दिसला. सिद्धसाधकाने आपला साला आपल्या मुठीत घट्ट आचलून धरला व "असं! इतक्या दिवसानंतर कृपाणजिताचे स्वत माझ्या नांवाला ध्यायला मिळणार आहे!" असे म्हणत निघाला.

सर्पेनवाने चटविशी पुढे जाऊन सिद्धसाधकाचा हात बरला व म्हणाला-"अहो, जरा थांबा! पुन्हा एकदा खात्री करून घेण्यासाठी विचारीत आहे, हा कृपाणजितच नव्हे का त्या सर्वेकर वनमाणसाचा भाऊ?"

"होय, तेच वनमाणूस तुझ्या धाकट्या भावाला उचलून नेऊन गेले." सिद्धसाधक म्हणाला.

“तसे बघेल तर त्याला ठार करण्या-पूर्वी ते बनमाणूस माझ्या चाकटाचा आवाळा कोठे उचलून घेऊन गेले, हे त्याचा विचारा-बयाचे आहे.” सर्पनख म्हणाला.

“चल, ही बाजूला, तुझ्या भावाला काय झालं त्याचं मला काय? हा आमचा हाडबंदी आहे. झाला परलोकी पाठविल्या-शिवाय माझ्या मनाचे समाधान होणार नाही. त्यानंतर तुम्ही पाहू आहो!” म्हणत सिद्धसाधक दातओठ चावू लागला.

त्या दोघांचे बोलणे ऐकत जयश्रील उभा होता. त्याला एकदम एक गोष्ट सुचली. सर्पनखाला बळवून घ्यायला त्याला ही अत्यंत संधी वाटली. तो म्हणाला—

काढण्याच्या कामी मी तुला मदत करण्याचे ठरविले आहे. मी व सिद्धसाधक आज उभे राहतो. तू कृपाणजिताला बोलावून विचार, ते बनमाणूस आणि तुला चाकटा भाऊ कोठे आहेत?”

“अहो, मी तुमचा फार आभारी आहे. मी आपले वाहन आणि तलवार बापरली तर घालेस का?” सर्पनखाने विचारले.

जयश्रील सर्पनखाला त्याची तलवार परत देत म्हणाला—“तो कृपाणजित झेज्जु बुद्धात गिगुण जाहे, फार सावधपणाने रहावे लागेल तुला.” असे सांगून साचकाला-बरोबर घेऊन घोडे ऊन पडले होते त्या बाजूला शाहीत दोघे लपून बसले.

सर्पनख आपल्या जलाशवावर चढून बसला. कृपाणजित अजून हाका भारीत शाहीत इकडेतिकडे हुडकत फिरत घोडे-स्वारी करीत होता. सर्पनख क्षणभर विचार करायला बांधून स्वतःच जाऊन कृपाणजिताला येतायचे मनाशी ठरवून घोड्याला टांच मारणार इतक्यात त्याच्या पाठीला काहीतर चुरेदिवशी बोकले.

सर्पनख घोड्यावर बसल्या बसल्याच चटखिरी तलवार उपेवून बळला. त्याला समोर गिहुमांचा सेनापती एका भेंड्यावर एक जाला घेऊन बसलेला दिसला.

का रे माझ्याने माझ्या पाठीत टोचलेस?”

असे रागाने फणफणत सर्पनखाने विचारले.

तो प्रश्न ऐकून खुजांचा सेनापती हसत म्हणाला—“अरे ए, पाणघोडघावर बसलेल्या माणसा, मी खरोखरच यांना थोडक्या असला तर तू आतांपर्यंत जमिनीवर लोळत पडला असतास की! तुझ्याशी बोलण्याच्या हेतूने मी माझ्याने थोडी खूण केली होती!”

“माझ्याशी बोलायची ही रीत शाही काय?” म्हणत आपल्या घोड्याला पुढे जलायला खूण करतां करतां बांधून सर्प-तखाले विचारले—“माझ्याशी तुझं काय रे काय?” मुला माहीत नाही का की मी सर्व शक्तिमान अशा माया सरोवरेश्वराचा एक सेवक आहे; तू या जंगलात जमिनीवर हिडणारा किडा आहेस.”

ते ऐकून गिहुमांचा सेनापती चिडला. तो झाला उचलून वार करणार इतक्यात कृपाणजित जलाशवावर बसून शाहीभाबून बाहेर येऊन, सर्पनखाला समोर पाहून घोडा बांधून म्हणाला—“कोण रे तू? गडे-कोंडांच्या बादात माझ्यावर दोरीचा फास टांकून मला बांधणारा तोंब का तू?”

“होय, माझ्या दोरीच्या फासातून स्वतःची सुटका करून घेऊन तू कशा बाहेर पडलास, हेच मला कळले नाही. नंतर मू

तो जलाशव माझा चाकटा भाऊ सर्पनख याचा आहे. त्याचे तू काय केलेस?” म्हणत सर्पनखाने आपला घोडा कृपाणजित होता त्या बाजूला हळूहळू चालविला.

कृपाणजित ओरडून म्हणाला—“बाब, तू आहेस तेव्हाच मांब, आपण परस्परांशी बोलण्यासारखं पुष्कळच आहे.”

सर्पनखाने घोड्याला बांधवून विचारले—“तुला काय रे बोलायचे आहे माझ्या-जवळ? माझा चाकटा भाऊ कोठे आहे?”

“बनमाणसाने एकाएकी झुल्ला करून जलाशवावरून तुझ्या भावाला उचलून नेले ते मी पाहिले, मी जातांजातां ओरडत होता. ‘अरे दादा सर्पनखा!’ तेही मी

ऐकले. म्हणजे तुझे ताव सर्पनक्ष आहे तर! मी स्वारी करून येत आहे हा घोडा तुझ्या भानाचाच आहे. याला मी बाजूच्या साडीत धरले." कृपाणजित म्हणाला.

"मी विचारले, फक्त त्याच प्रस्नाचे उत्तर तू दिले नाहीस. माझा साऊ कोडे आहे?" म्हणत सर्पनक्षाने तलवार उगारली.

"सर्पनक्षा! अशी धाई करू नकोस. नशीब हे मोठे बलवत्तर असते असे म्हणतात. तुझ्या धाकट्या भावाच्या कपाळावर त्या वनमाणसाच्या हाती मृत्यू छिडून ठेवला असेल तर यावेळेपर्यंत तेही झाले असेल. तसे झाले नसेल तर त्याने वन-माणसाला आपल्या कावून करून घेतला

जयशील आणि सिद्धसाधक यांचा शोध काढीत त्यांची शिकार करण्यासाठी जंगलात हिंडत असेल! तुझा साथी मकरकेतू आहे ना त्याला त्या दोघांनी किती छळले म्हणून सांगू? ते सर्व या प्रदेशातल्या रागदी लोकांच्या तोंडी मी ऐकले होते!" कृपाण-जित म्हणाला.

कृपाणजिताचे बोलणे संपण्यापूर्वी सर्पनक्ष त्याला जोराने दूरधावून म्हणाला—"दुष्टा! माझ्या धाकट्या भावाच्या मरणाला कारण तूच! इतर शत्रूची गोष्ट मी त्यानंतर पाहीन, पहिल्याने तुझे दोळे छोटून आपल्या भावाचा आत्मा शांत केला पाहिजे." असे म्हणत त्याने आपल्या घोड्याला तल-बारीच्या मुडीने मारले.

जलाशाला आपल्याकडे वेगाने येत असलेला पाहताच कृपाणजित धावून आऊन बघपर कापू लाँगला आणि आपल्या घोड्याला मागे वळवून 'माझा हाडवेरी जयशील याला ठार केल्याशिवाय मी मरू इच्छित नाही. म्हणून तूत तुझ्याशी युद्ध करण्याची माफी इच्छा नाही.' असे म्हणत की, घोड्याला टाच मारून चौकूर वळवू लागला.

सर्पनक्ष त्याचा पाठलाग करीत निघाला. हे सर्व झाडाआडून पहात ऐकत बसलेला

दोघा पळून जाणारापकी एकदण आपला हाडवेरी आहे. दुसऱ्याला आपण आपला मित्र करून घेऊ झकलो तर आपल्याला माया सरोवरापर्यंत पोचता येईल."

"तु म्हणतो आहेस ते बरोबर आहे. परंतु ते दोघे तर आपल्याला सापडतीलसे विषय नाही. आता आपण काय करायचे?" सिद्धसाधकाने विचारले.

जयशील झाडीतून बाहेर येऊन जकित होऊन पहात उभा असलेल्या गिड्डांच्या सेनापतीला म्हणाला—"सेनापती! घोड्यां-वरून पळून गेलेल्या त्या दोघांना तु पाहिलेसच आहेस! त्यांना तू चरले पाहिजेस. या जवळपासच्या सर्व प्रदेशात तुमच्याच जातीचे लोक बस्त्या करून राहत आहेत. त्यांना साधक करून या दोघांना काय जाटेल ते करून जिवंत घेऊ शकतील का?"

"अहो, ते काय मोठे काम झाले! या चारीबाजूच्या जंगलात, डोंगराळ प्रदेशात, दऱ्याखोऱ्यां, सर्व जागी आयण्या जातीच्या लोकांच्या वस्त्याच तर आहेत. डक बाजून प्रदेशातल्या सर्वांना सावध करतो." असे म्हणत त्या सेनापतीने आपल्या मेंढयाला आपल्या वस्तीच्या दिशेने सोडले.

"तरमग सिद्धसाधका! आपण आता येथे बसून करण्यासारखे काही दिसत नाही.

ही समोर टेकडी दिसते आहे तेथे जाऊन हे गिड्डे काय करतात, ते जाऊन पाहू या." असे म्हणत जयशील निघाला.

"जय महाकाळ! आपण हिरण्यपुरातून निघालो ही वेळ चांगली शुभ नव्हती! किती विघ्ने येत आहेत! आणि सर्व गुंता-गुंतीची!" असे म्हणत मोठ्या हुःसाने सुस्करा सोडीत सिद्धसाधक जयशीलबरोबर निघाला.

जयशील व साधक खडकाळ टेकडीवर जाऊन जेथे राहल्यावर धर्वात प्रथम त्यांना गिड्डांच्या वस्तीतून एका डकाचा भावाज ऐकू आला. त्याच्या पाठीपाठ त्या सर्व अरण्यातून जहकडून डफांचा, नगान्यांचा

आकाश, पाठीपाठ लहान मोठी शस्त्रे घेऊन गिड्डे वीर घावत बाहेर येत असलेले दिसले.

अध्यंतरी कुपाणजिताचा पाठलाग करीत निघालेल्या सर्पनखाला कळून आले की त्याला पकडून ठार करणे वा अंगलगतल्या झाडीत साध्य नाही. म्हणून मोठ्याने ओरडून हाक मारीत तो म्हणाला—“अरे, कुपाणजित, बांब! कदाचित् माझा भाऊ जिवंत ही असेल, ते आपल्यापैकी कोणालाच माहीत असणे शक्य नाही. तू हा जलाशय आम्हाला परत देऊन तुला जिंकणे आमच्याने असेल तिकडे निघून जा.”

“जलाशयाला येऊन तू आपल्या तल-
जारीने मला ठार करणार नाहीत, कशा-

तुझ्याशी युद्ध करायला मिळो आहे, असे मान समजू नकोस. युद्धात कोणाला जय मिळेल, हे देवाशिलाय इतर कोणालाही कळणे शक्य नाही. पहिल्याने मी त्या जयशीलला ठार करणार. त्यानंतर मी तुझ्या समाचाराला येणार आहे!” म्हणत कुपाणजित आपल्या घोड्याला चौखूर पळवीत नदीकाठी येऊन पोचला.

आतां घोडीगुलावीने सहजी कुपाण-
जिताला पकडणे साध्य नाही हे ओळखून सर्पनख आपल्या जलाशयाला कुपाण-
जिताच्या पाठीमागून जास्त बोराने पळवीत नदी तीरावर येऊन पोचला. नदीच्या काठाकाठाने कुपाणजित पळत होता. त्याचा पाठलाग सर्पनखाने जाळू ठेवला.

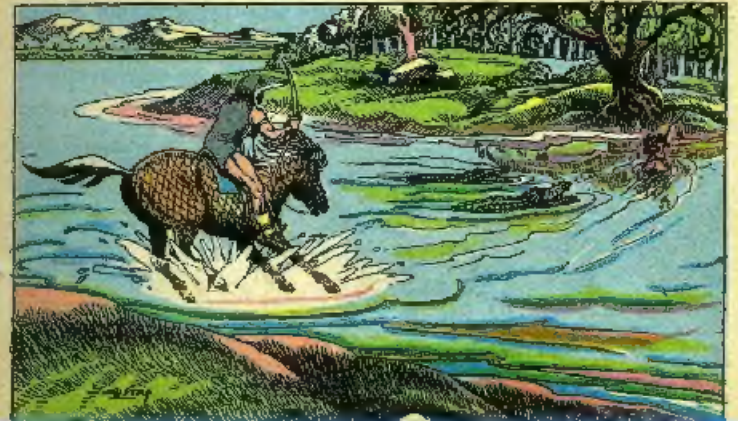
त्याच सुमारास गिड्ड्या जातीच्या लोकांनी कुपाणजिताला पळतांना व सर्प-
नखाला त्याचा पाठलाग करतांना पाहिले, आणि त्यांना अदृश्यासाठी एका जागी आपली शस्त्रे हाती घेऊन वाट अडवून उभे राहिले. कुपाणजिताला ते दुरूनच दिसले. आपण पुढे गेलो तर त्यांच्यावर आपण केलेले अत्याचार आठवून ते आप-
ल्याला सोडणार नाहीत असा विचार करून त्याने पुढे जाण्याचा विचार सोडला. परंतु

येत होता!

अशा परिस्थितीत कुपाणजिताला घोड्या-
सकट नदीत शिरून पलीकडच्या तीरावर पळून जाणे हा सोप्या मार्ग वाटत होता. त्याने आपल्या घोड्याला नदीत उतरव-
ण्यासाठी बळबिळा. त्याच वेळी नदीच्या पाण्यात तरंगत पोहोत असलेल्या दोन मगरी दिसल्या. त्यांना पाहतांच कुपाणजिताला धडकी भरली. कळतात भोसकला जाणारा आला चांगला की पाठीत भोसकली जाईल ती तळवार चांगली? किंवा पाण्यावर तरं-
गणाच्या मगरींचे मुळे चांगले? असा विचार करीत तो एक क्षणभरच जागच्या जागी उभा राहिला असेल. परंतु कोपत्याही

परिस्थितीत आतां मरण टळत नाही तेव्हां शिवावर उदार होऊन प्रयत्न करण्याचे त्याने ठरविले. गिड्यापेक्षा, कुपाणजिता-
पेक्षा या मगरीच बऱ्या असे त्याला वाटले असावे. शिवाय आपण चढून येत बाहो तो जलाशय पाण्यात राहणारा घोडा आहे. त्याला पाण्यात स्वतःचे रक्षण कसे करावयाचे हे जास्त कळत असणार. स्वतःच्या रक्षणा-
बरोबर तो आपल्यालाही बांचवील, असा विचार करून कुपाणजिताने घोड्यासह नवीत उडी टाकली.

कुपाणजिताच्या पाठीमागून येणाऱ्या सर्पनखाने ते पाहिले व मोठ्याने ओरडून म्हणाला—“अरे, बदनकसून्य मूर्खा! काय करावला निघाला आहेस तू? मगरीच्या

बंदपातून दुला स्वतःलाच मज्जे कर त्या जलावालाही बांधविण्याची मू काढची बाळगची राहिलेस. मायातरोवर पोंबण्यासाठी माझा धाकटा माऊ जिवंत जेलस तर हा मोठाच लवंगोवा आहे." असे म्हणत तो स्वतःपेसील थोड्यासह पाण्यात उतरला.

मगरीनी पाण्यात कुपाचवितला थोड्यासह पचतांना पाहिले आणि त्याच्या शाहीस लावल्या, सर्वसह तालवार जपकून त्यांना ठार करायला त्यांच्या पाठीपाठ निघाला. किनाऱ्यावरून गिड्डे हाताची आले ते बगड व बाळगची लाकडे ही मिळाली ही कुपाचवितलावर फेकित होते. सर्वसह मोठ्याने जोरवत होता—"मी तुमचा मित्र आहे रे, मा कुप्याला बगड पाहून ठार करू नका. त्याला मी जिवंत घरण्याच्या अवलगत आहे." एक ववर तोंड लावून कुपाचविताला घरण्यासाठी वेगाने पोहच जाल होती, तिच्या शाहीत सर्वसहाने भाषणी तालवार कुपसली.

गटंगळचा खात तळकडू लागली. दुतरी नगर नदीच्या बाहेरचा बाजूला काही बाजून कुपाचविताला घरण्यासाठी वेगाने वेळ लागली. तिच्या पातून कुपाचवितला जलावर पावरला. कुपाचवित तवाम पट्ट वकन होता तरी म बांधतां नदीकाळे पोहोत जाऊ लागला आणि कूर वृक्षाच्या बाजूला काळसाडे जाला.

त्या कूर बाळापासून थोड्या अंतरावर उने असलेले गिड्डे मोठ्याने जोरवत लागले—"जरे महाकावा! थोड्याला मागे बळक, माहीतर ते साड तुझे धाकड करीक." त्यांनी कुपाचवितला सावध केले.

परंतु, त्याने किती प्रयत्न केला तरी जलावर बांधायला तवाम मळता आणि त्या कूर वृक्षाच्या बाणी जाला. कुपाचवितला धरणे सहज जाले नवतां एका कूर वृक्षाची कांदी काढी पांढरी म कुपाचवितला पट्ट वकन वर पोहू लागली.

(चमत्तः)

हा बदल कसा?

विक्रमावितलाने बाकला मट्ट सोडला नाही.

तो धाड्यावरून गेला, प्रेत बांधावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे गोनपणे स्वभावाच्या दिशेने बाळू लागला. तेव्हा प्रेतात असलेला वेसाळ त्याला म्हणाला—"राजा! तू फार दूब निदर्याचा असामान्य माणूस दिशत जाहेस. कारण सामान्यने माणूस नागालासारखे कारण अक्षी की नवी, काही काळाचे बदलून आलास. तुला कंटाळा येऊ नये म्हणून मी तुला नाग-पांढ्याची मोष्ट लांगतो खर्च देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ मोष्ट लांगू लागला.

बंडावत नागाच्या देशात देवघोष्टी नागाचा एक वेदम रहात असे. त्याच्याकडे वेतवदन नागाचा एक थोडा व थोड्यांनी एक बाडी होती ती गाडी हाकामला आणि थोड्याचा दणपाणी करायला त्या बाण्याने नागपाल नागाच्या एका

वेताळाच्या गोष्टी

नोकराला डेबले होते. तो घोडा म्हणजे नागपालाला जीव की प्राण होता. ते ओळखून देवश्रेष्ठीने मरले वेळी तो घोडा न गाडी नागपालाला देऊन टाकली. नागपाल आपल्या घोड्याला कोणतीही उणीव भासू देत नसे. ती गाडी तो भाड्याने हाकी व त्यावरच त्याचा उबरनिर्वाह चाले. नागपालाच्या शेजारी भाड्याने गाडी हाकणारा त्याच्याच सारखा एक म्हातारा गाडीवाला होता. त्या म्हाताऱ्या गाडीवाल्याला सुलोचना नावाची एक नात होती. नागपाल दररोज म्हाताऱ्या गाडीवाल्याला घोडी फार मंद करीत नसे. त्यामुळे सुलोचना आणि नागपाल यांच्या भेटीगाडी होत. हळूहळू दोघांचे परस्पर-

कळून घ्यायचे जवळजवळ ठरवून टाकले. श्वेतवदन घोडा म्हातारा साला तेव्हा नागपालाने त्याला गाडीला जुंपणे बंद केले. चार पैसे जमविले होते त्यावरच तो घोड्याच्या दाणापाण्याचा खर्च करू लागला. ते पाहून म्हातारा गाडीवाला त्याला म्हणाला-"अरे मुला! माझ्याच्याने काम होतनासे झाले आहे. गाडी रिकामी देवण्यात तरी काय अर्थ आहे? तू चालवीत जा." नाहीतरी नागपाल घरपावईच होणार, तेव्हा त्याने गाडी चालविली तरी चार पैसे येतील ते घरखर्चाचा उपयोगी होतीलच. या विचाराने म्हातारा नागपालाला तसे म्हणाला होता.

नागपालाला म्हाताऱ्याला घोडा हाकून जी प्राप्तो होई तिच्यातला एक वष्टमांश स्वतःची मजुरी म्हणून तो उचून घेऊन बाकीचे सर्व सुलोचनाला देई. "हे काय हो?" म्हणून ती विचारो, तेव्हा तो म्हणू-"आपलं लग्न होईपर्यंत हे पैसे तुमचेच, लग्न झाल्यावर आपले होतील." अशा परिस्थितीत एक पैदलील बांचविणे अवश्य झाले. कारण स्वतःच्या पोटावरीलच त्याला श्वेतवदन साठीमुद्धा खर्च करावा लागे. काही दिवसांनी लग्नाची वर्षा निघाली. तेव्हा नागपाल म्हणाला-"खर्चाला माझ्या-जवळ पैसे नाहीत. ज्या दिवशी चार पैसे जमतील त्या दिवशी मी स्वतःच लग्नाची मोष्ट करडोन."

परंतु सुलोचनाला लग्न उरकून घ्यायची धाई होती. ती म्हणाली-"घोड्याचा भार आहे तसेपर्यंत तुला पैसे बांचविणे शक्य होणार नाही. तू गाडी आणि घोडा विकून टाक. भाड्यालाची चालवायला आपली गाडी आहेच की, म्हाताऱ्या घोड्याचा खर्च फुकटच नाही का? विकला तर सहज पन्नास रुपये मिळतील." दुसऱ्याच दिवशी नागपालाने गाडी विकली आणि घोड्याला घेऊन दूरच्या गांधी निघून गेला. त्याने बोडी शेत खंडाले घेऊन करायला सुरवात केली. म्हातारे घोडे शेवटपर्यंत त्याच्याचकडे होते. नागपालाने सुलोचनेशी लग्न करण्याचा विचार घेतातून काढून टाकला आणि

दुसऱ्या एका मूलीशी लग्न करून घेतले.

येथेवर गोष्ट गांगून वेताळ म्हणाला—
“राजा! नागपालाने मुलोचनेशी लग्न करण्याचा विचार कां बदलला? त्याला मुलोचनेपेक्षा म्हातारं थोडं अधिक वाढलं का? तो गाडी हांकण्याचा खंड सोडून शेतीभाती कां करू लागला? या शंकांचे समाधानकारक उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर त्याचा परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची झंभर शकलं होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील.”

विक्रमादित्य म्हणाला—“नागपालाचा मुलोचनाशी लग्नाविषयी गोष्ट तिघांमा-
धुर्बीच गाणी आणि थोडा मांच्याशी संबंध होता. त्याशिवाय त्याच्या मालकाने जो उपकार केला होता त्याबद्दल उत्तराई होण्याचे कर्तव्यही त्याच्या शिरावर होते. परंतु थंडा पालू ठेवणे म्हणजे थोड्यावर अत्याचार करण्यासारखे होते. परंतु मुलो-

नव्हती. तिला फक्त पैसाची व्यवस्था कशी व्हावी एवढेच माहीत होते. म्हणून म्हाताऱ्या थोड्यावर खर्च करणे तिला व्यर्थ वाटले. थंडाचा तिच्या बाजाची गाडी होतीच. परंतु नागपालाला त्याच्या मालकाने दिलेल्या थोड्याचा अभिमान वाढत होता. त्याला कष्ट देणे त्याला मान्य नव्हते. त्याच्या व तिच्या विचारांत फरक होता तो ओळखून त्याने तिच्याशी लग्नाचा विचार बदलला. स्वतःच्या पोटा पाण्यासाठी मालकाने दिलेली गाडी विकून शेतीभातीची कामे मालकाची आठवण म्हणून करू लागला. त्या थंड्यात त्याला म्हाताऱ्या थोड्याचा खर्च भागविणे सोपे झाले. अशा तऱ्हेने जीवन चालविणे त्याच्या कर्तव्यबुद्धीला जास्त अनुकूल वाटले.”

अशातऱ्हेने राजाचे भोवभग होताच वेताळ प्रेतासह नव्हीस झाला आणि पुन्हा झाडाला जाऊन लोंब करू लागला.

(कल्पित)

मंत्रप्रश्न

चंदन नांवाच्या देशात दुष्टकेतु नांवाच्या राजाच्या कारकीर्दीत त्याच्या दुष्कृत्या-
विश्व एक अहिंसक क्रांती होऊन राजमंडळ बदलली. तो अहिंसक क्रांती चढविणाऱ्या-
मध्ये चाणक्य नावाचा एक थोर पुरुष आणि सूर्यकांत नावाचा एक अविश्व थोर होता. दुष्टकेतूच्या जागी सूर्यकांत राजा झाला. प्रजा सुखी झाली.

चाणक्याने सूर्यकांताला दीर्घायुची होऊन राज्याचा सांभाळ कर असा वल्लीर्वाद दिला व म्हणाला—“मी आता राजा झालो आहे, मनाला बेंईल तसा वागेन, असे करतां कामा नये. मी देवाची प्रार्थना करून त्याच्या सूचनेप्रमाणे काही नियम राज्य व्यवस्थेसाठी तुला सांगत आहे. त्या नियमांप्रमाणे शासन कर आणि एक आदर्श राजा म्हणून राज्य कर.” असे सांगून चाणक्य आपल्या घरी निघून गेला. त्यानंतर

त्याने आपल्या घरी बसून एक प्रश्नरचना केली आणि तो सूर्यकांताला देऊन म्हणाला—

“हा एक मंत्रप्रश्न आहे. देवाने सांगितला तसा मी हा लिहून काढला आहे. दातील प्रत्येक वाक्य देववाणी आहे. दांत कोणी बबल करतां कामा नये.”

सूर्यकांत तो ग्रंथ उचलून आदरपूर्वक कपड्याला लावून म्हणाला—“मी हा बाबून प्रत्येक वाक्याचा ठीक अर्थ समजून घेऊन काम करीन.” त्याला ज्या नियमांचा अर्थ कळला नाही त्यांचा अर्थ जाणवयाला विचारून घेई. त्या ग्रंथातल्या नियमांप्रमाणे राज्य करून तो प्रजारंजक राजा झाला.

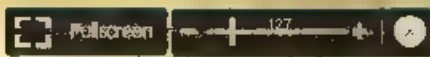
सूर्यकांताच्या मुलाने नांव चंद्रकांत होते. त्याने बालपणापासून शिक्षाभ्यास करून राज्यव्यवस्थेच्या शिक्षणातही प्राविण्य संपादन केले. त्याला ध्यसत म्हणून एकच होते, ते म्हणजे धिकाट.

चंद्रकांताला अठरावे वर्ष लागले तेव्हा सूर्यकांताने जगाचा निरोप घेतला. चंद्रकांत गादीवर आला, तोपर्यंत चाणक्य वृद्ध होत जाण्यामुळे त्याच्या जागेवर त्याचा मुलगा- श्रीशुक काम करू लागला होता.

चंद्रकांत व श्रीशुक यांची परस्परस्त्री नाद येथी होती. परंतु गध्यंतरी अनपेक्षितपणे एक मोठा प्रश्न उभा राहिला. चंद्रकांत शिकारीला मेला असतां चुकून एका झाडीत एका गणसाला एक श्वापद समजून त्यानं एका वाणाने त्याची शिकार केली.

मंत्रप्रथातल्या अपराधाबद्दल शिळेच्या नियमाप्रमाणे सर्वांना शिक्षा एकच लिहिलेली होती, म्हणून राजाच्या हातून बडलेल्या

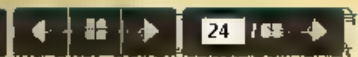

करून शिक्षा देण्याची जबाबदारी येऊन पडली. मंत्रप्रथातील नियमाप्रमाणे चंद्रकांताला आजीवन तुरुंगासाठी शिक्षा देण्याशिवाय दुसरा मार्ग नव्हता. परंतु चुकून बडलेल्या अपराधाबद्दल इतकी शयंकर शिक्षा देणं चुकीचं होईल असे श्रीशुकाचा अंतरात्मा त्याला सांगू लागला. मंत्रप्रथातील नियमांचे उल्लंघन करायचे तर त्यामुळे इतर नव्या भानगडी उत्पन्न होण्याची शक्यता होती.

श्रीशुकानं बापाचा सल्ला घेतला तेव्हा तो म्हणाला - शिकारीच्या मुंदीत ओढले मिटून शिकार केल्या चुकीबद्दल चंद्रकांतनं शिक्षा भोगलीच पाहिजे.

श्रीशुक भावेवाने म्हणाला - "हा मंत्रप्रथा देवानं सांगितल्याप्रमाणेच तुम्ही रचला नाही का? त्या देवाची कृपा कधी संपादन करावयाची मला सांगल का? मी त्याला विचारून चंद्रकांताला कसे वाचवायचे, हे विचारून घेईन."

चाणक्य स्मित करून म्हणाला - "देवघा! मंत्रप्रथातलं सर्व नियम प्रत्यक्ष देवानं सांगितलं होते असे काटल का तुला? अधिकारभद चढत्यावर राजकन्याने डोळे मिटून काही करून प्रजेचे अहित करू नये यासाठी मीच देवाचे नाव सांगून तो मंत्रप्रथा लिहिला होता."

राजावर लक्षावधी जबाबदाऱ्या असतात. म्हणून राजासाठी आणि सामान्य प्रजंसाठी एकच नियम असणं बरोबर नाही. राजानं काहीही केले तरी तो गुन्हा नाही असे मंत्रप्रथात मी लिहितो! श्रीशुक म्हणाला.

चाणक्य रागाने म्हणाला - "भूर्मा! भिद्राळा दापविण्यासाठी मंत्रप्रथात मू बदल करणार आहेस का? त्यामुळं देशाचे व प्रजेचे केवढे नुकसान होईल याची तुला काळपना वाहे का? क्षयराम आणि उच्चराम यांचा असा संबंध जोडणं प्रजेच्या विरुद्ध कार्य होय!"

परंतु श्रीशुक आपल्या निदच्यापासून दळला नाही. त्यानंतर त्याने देवाची आज्ञा असल्याने सांगून मंत्रप्रथात नवीन सुत्र जोडली असल्याचे जाहीर केले. चंद्रकांत अशांत होतं जाचला.

हे बहस्यार काही महिन्यांनी त्या देशाच्या सेनापतीनं राजाचा खून केला आणि स्वतः गादीवर बसला. तरी आपल्या अपराधाबद्दल प्रजेने दुर्मुख करून आपली राजवट सान्नावी यासाठी श्रीशुकाचा सहकार प्राप्त करणं त्याला आवश्यक शासलं म्हणून त्यानं श्रीशुकाला बोलावून घेतलं.

परंतु श्रीशुक म्हणाला - "मू खुनी आहेस म्हणून प्रथम तुमच्या गुन्हाची चवकशी

झाली पाहिजे." कारण त्याचा मित्र चंद्रकांत याच्या खुनामुळे तो चिडकला होता.

"मी आता राजा आहे. सर्व गुन्हे मला माफ आहेत." सेनापती म्हणाला.

"परंतु तू अपराध केलास तेव्हा राजा नव्हतास म्हणून न्यायालयाची पायरी चढव्याशिवाय तुला हुसरा मार्ग नाही." श्रीशुक म्हणाला.

सेनापती हसून म्हणाला - "माझ्या या गुन्ह्यात मला राजपद दिले - म्हणजे मला गुन्हापातून मुक्त केले! राजान काही केले तरी तो गुन्हा होत नाही असे भवयथच सांगतो आहे. आता आणखी एक मूढ त्यात जोडा नाही तर सगळे देवाधरी जायला तयार रहा!"

श्रीशुकाला डोक्यात तारखत्यासारखे झाले. बापाचे म्हणण त मानून थांबला मित्र चंद्रकांत याला बाबविषयासाठी आपण भवयथ्यांत केलेला बंडेल असा डलटा अर्थ करून वापरला गेला! त्याच्या आधारे

२६

निरुपायाने श्रीशुकने सेनापतीन सांगितल्याप्रमाणे भवयथ्यात बंदल केला तो बंदल प्रजेच्या सर्वनाशाने ब्रह्मास्त्रासारखा वापरला गेला. अत्याचाराचे सव सुरू झाले त्याबिंबे प्रजेने कांती केली ती कांती दाखून राकायला सेनापतीला सध्वीक मिळाली नाही. त्याचा सर्व वेळ स्वरक्षणासाठीच खर्च होऊ लागला. प्रजेने बंड लावत गेले आणि एका नव्या नेत्याने सेनापतीला गादीवरून हुसकावून लावून स्वतः गादी पदकावरी

श्रीशुक या नव्या राजाला भेटून म्हणाला - "तुज प्रजेच्या हिताचाच विचार करून या अर्थ करणाऱ्या अवधील नर भर्ता जो भवयथच चालू आहे तो विसर अनुभवी लोकांचा सल्ला घेऊन शासन चालू ठेवण्यासाठी तसे नियम, नवीन कायदे कर आणि कोणत्याही परिस्थितीत ते कोडू नकोस. स्वरक्षणासाठी देखील न्याय्य व धर्मभूषाचे उल्लेखन करू नकोस

एकाहून एक वस्ताद

एक बिकट माणूस होता. तो कोणाला काही देत नसे. मित्रा देखील द्यावीत नसे त्याच्याकडून शिक्षा समान आणायची पैज एकाचने घेताचवळ बावली आणि मित्रा मागवला गेला. "कोणो नवा दिसतो वाढेस की दे, का यावात! तुला मी काही मिळाला नाही. चालू माग घे!" तो बिकट माणूस म्हणाला.

"बिचारा, पुढच्या जन्मी किती कष्ट सहन करावे लागतील माला!" पैज लावणारा म्हणाला.

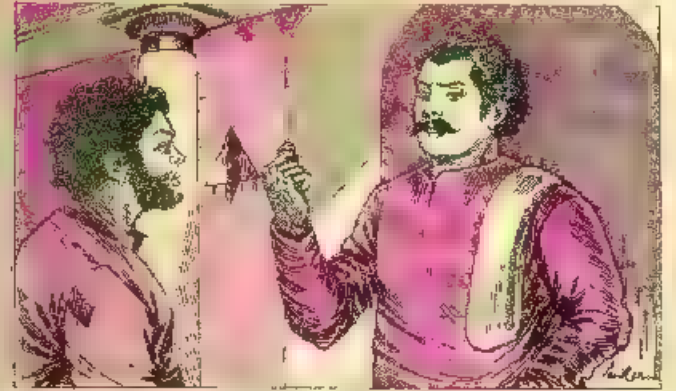
"कोणाला दे? बिकट माणसाने बिचारेने

"मी मागच्या जन्मी तुमच्यासारखाच बिकट होतो हो, कोणाला काही दिवत नाही आणि या जन्मी हे पोकळी आहे. तुमच्या न्यायी पुढच्या जन्मी मीच बसणार!" पैज लावणारा म्हणाला.

बिकट माणसाने दहा पैजांचे नाण काढत बिचारेत - "हे मी परत केव्हा फेडणोव?"

"पुढच्या जन्मी आपला कर्जदार होईन!" पैज लावणारा म्हणाला.

म्हणजे हे कर्ज वसूल करायला मी शितायाचा जन्म घेऊन हे दहा पैजे वसूल करायचे होय मला, का महापा कुलका?" म्हणत बिकट माणसाने दहा पैजे बिचारेत टाकले.

कमीत कमी योग्यता

सुनवर्णपूरचा राजा चंद्रसेन याला कोणी मुलगा नव्हता. होती ती एकुलती एक मुलगी. तिचे नाव मालिनी होते ती एकदा राजाच्यानात एकटी विचार करीत बसली होती विवाहाचे वय हेसे म्हणून तेच विचार तिच्या मनात चालू होते तिच्या बयाच्या मुली लग्न होऊन लेंकुर बाळ्या झाल्या होत्या आई जिवंत असती तर आपलं मन तिने ओळखल असत परंतु ती तर मालिनी अगदी लहान असतांनाच वारली बापालाच आईची जणीव भरून कवढ्यासाठी मुलीला खूप लाडल वाढविले. योग्य वर मिळाल्यावरच मुलीचे लग्न करायचे त्याने ठरविलं होते

राजाच्यानाचा पाहरेकरी कोणालाही आत पाऊल टाकू देत नसे. त्या दिवशी त्या वेळला फाटकाबाहेर कोणी म्हणत होता-“मी परदेशातून आलो आहे किती

दुरून आलो आहे तळावाचे पाणी पिऊ दिलेत तर ते पिऊन मी आपल्या वाटेने पुढे निवून जाईन!”

मालिनीने टाळी बाजवून पाहरेकऱ्याला बोलाविलं व म्हणाली-“कोणी परदेशी आला तर त्याच्याशी जबादारी बोलायचं तर दूरच त्याला पाणी सुद्धा पिकू देत नाहीस, हे रे काय?”

पाहरेकऱ्याने परत जाऊन त्या परदेशी माणसाला आत येऊ दिलं त्या माणसाला पाहून मालिनी जकित झाली ती पंचवीस वर्षांचा एक तरुण होता त्याचे अंग धुळीने माखलंलं होते कपडे अगदी सामान्यच होते तरी तो तिच्या कल्पनेबाहेर सुंदर होता. त्याला पाहताच तिने त्याला घनाने बरले

तिने माळचाकडून शहाळ्याचे पाणी प्यायला देवविले आणि त्याच्याशी बोलू

होती त्याच्या देकान दुष्काळ पडला होता म्हणून कामाच्या शोधार्थ तो या देशात आला होता त्याचे नाव गजपती होते.

काळोख पडू लागताच मालिनी निवताना उठून म्हणाली-“उद्यां संध्याकाळीसुद्धा तू येथे अवश्य ये.” तो केव्हाही आला तरी त्याला येऊ द्यायला पाहरेकऱ्याला बजावून ही पाळवीत बघून निघून गेली.

येथे दोनतीन दिवस मालिनी राजाच्यानात कोणाला तरी संध्याकाळी भेटते असे राजाला कळले. लगेच राजाने मुलीला बोलावून विचारले-“मुली! मी तुला सर्व तऱ्हेने योग्य असा एक वर गेले काही दिवस शोधीत आहे. मी तुझ लग्न करून देण्याच्या खटपटीतच आहे. अशा परिस्थितीत तू दररोज कोणाला तरी संध्याकाळी राजाच्यानात भेटतेस आणि त्याच्याशी फार सलगीने वागतेस म्हणं? तुझ्या मनाने त्याच्याशीच विवाह करण्याचे ठरविले असेल तर तू त्याला माझ्याकडे बोलावून आण तो तुझ्या योग्य आई की नाही मी पाहतो”

दुसऱ्या दिवशी मालिनी गजपतीला राजाच्यानात भेटली तेव्हा त्याला म्हणाली-“माझे बाबा तुम्ही परीक्षा घेणार आहेत म्हणं तुझ माझ्यावर खरोखरच प्रेम असेल

तर तू त्या परीक्षेत यशस्वी झाले पाहिजेस नाहीतर तू आपल्या वाटेने जा.”

राजाने गजपतीला युद्धकलनिषयी, मूल रचनेविषयी आणि राजनीतिविषयी अनेक प्रश्न विचारले. गजपती एकाही प्रश्नाचे उत्तर देऊ शकला नाही. राजाचे समाधान झाले नाही. त्याने गजपतीला निरोप दिला.

नंतर राजा, गजपती तिच्या योग्य मुलीच नसल्याचे सांगून म्हणाला-“राज पुरुषामध्य आवश्यक एकही गुण मला त्याच्या अंगात दिसला नाही म्हणून मी त्याला जायला सांगितलं आहे”

मालिनी हताश होऊन म्हणाली-“बाबा! तुम्ही ओढी घाई केलीत. तो

एक सामान्य माणूस वाहे. एकाएकी त्याच्या अंगात राजपुरुषात असणारे गुण कोठून येणार? तुम्ही त्याला राजनीतीसंबंधीच प्रश्न विचारलेत! हे बरोबर झालं नाही."

त्या दिवशी रात्रभर तिला झोप आली नाही. दुसऱ्या दिवशीसंध्याकाळी तिला काम करावे मुचत नव्हते. नेहमीप्रमाणे तिला एकदां राजोद्यमात जाऊन यावेसे बुद्धा वाटलं नाही तरी दोष ज्या जागी बसून बोलत असेत त्या जागेवर जाऊन यावेसे मात्र तिला वाटले.

गजपती तेथ तिची वाट पहात असलेला दिसला. तिच्या पाहत्यांचे तो उठला व पुढे येऊन म्हणाला—“तुम्हा बाबांनी मला सर्व निरर्थक प्रश्नच विचारले. राज्यकारभारासंबंधी मला काय कळणार? आता तूच काय तो निश्चय करून आपल्या बडिलांना सांगेपर्यंत आपल्याला असेच भंडत रहावे लागणार."

ते एकूण भासिलीला त्याच्या निर्लेज्ज-पणाची नीड आली. ती म्हणाली—“आतां

Full Screen

127

30

तुला राजकीय वाकतीत ज्ञान नाही याबद्दल मी तुला दोष देणार नाही. तू परीक्षेत यशस्वी होऊ शकला नाहीस तर आपल्या वाटने जा बसे मी तुला पूर्वीच सांगितलं होतं. तुला आत्माभिमान नावाची वस्तू माहीत असती तर तू अयशस्वी झाल्यावर मला तोंड दाखवायला आलाच नसतास, मेंढलसच असतास तरी पुन्हा लोकांची पोस्ट काढली नसतीस. माझ्याशी लग्ना-विषयी इतकी उत्सुकता झालेली नसलीस प्रत्येक पुरुषात जो स्वाभिमान आणि पौरुष असायला हवे ती योग्यतासुद्धा कुठ्यात दिसली नाही. आजखी वर मी आपल्या बडिलांच्या इच्छेविरुद्ध काही करू शकेन हा विचार तुम्हा मनात येऊ शकला तेव्हा तू आपल्या वाटने चालू लाग!"

तिने पाहरेकन्यांना सांगून त्याला बाहेर पाठविले आणि पुन्हा राजोद्यानात त्याला पाऊलदेखील ठेवू देऊ नका बसे बजावून सांगितले.

प्रधानाची हुशारी

एका सुखी, शांत आणि सुकाळ नसलेल्या

एका देशात एकाएकी चोऱ्या होऊ लागल्या. नित्य गस्त लावणाऱ्या पाहरेकन्यांना चोरांचा पत्ता लागत नव्हता.

म्हणून राजाने चोरांना पकडण्यासाठी संन्यातल्या हुशार सैनिकांची एक तुफडी त्या कामावर नेमली, परंतु तरीदेखील फायदा झाला नाही. तेव्हा राजाने आपला सेनापती रथधीर दाला बोलावून त्या कामावर नसले एका आठवड्याच्या आत चोऱ्या थांबल्या याहिजेत असे त्याला नवावून सांगितले. रथधीर राजाच्या हुकमाचे पालन व्हावे म्हणून कसून प्रयत्न करीत होता. परंतु चार आठवडे होऊन गेले तरी चोरांचा पत्ता लागला नाही.

म्हणून राजाने स्वतःवर जबाबदारी घेऊन चोरांचा पकडण्याचा प्रयत्न सुरू केला. राजा रात्रभर नामून राजधानीभर

गस्त लावीत राहिला, परंतु त्याचाही काही उपयोग झाला नाही. चोऱ्या नित्यासारख्या चालूच होत्या.

सर्वे प्रयत्न फुकट गेल्यावर प्रधानाचा सल्ला घेण्याचा विचार राजाच्या मनात आला. प्रकृती बरोबर नसल्यामुळे प्रधान दीड महिना रजेवर गरीब होता.

म्हणून राजा प्रधानाला भेटायला त्याच्या घरी गेला आणि त्याने चोरांना पकडण्यासाठी जे जे प्रयत्न केले होते ते सांगून म्हणाला—“प्रधान! आतां या चोऱ्यांना कसा बाळा आलायना हे तुमच्या चातुर्मा-वरच अवलंबून आहे!"

“जो आज्ञा, महाराज! आतां माझी प्रकृती बरीच सुधारली आहे मी ज्या दरबारात येऊन चोऱ्या कसा थांबवायच्या हे पाहून काय ती तय्योज करतो," प्रधान म्हणाला.

दुसरा दिवसी वन्य दित्याप्रमाणं
प्रधान दरबारत गेला नाही. दुपार उलटली
तरी बाला नाही. घरी जाऊन चक्करी
करता कळसे की प्रधान उजाडताच राजाला
भेटण्यासाठी दरबारत गेले.

संघ्यकाळीं बरबाराची कामे आटोपून
राजा राजवड्यात आग्रह्या तयारीस असता
प्रभात घाईघाईने आला.

"चोराच्या विषयी काय करायचं
ठरविलं, प्रश्न?" राजाने त्याला
विचारले.

“महाराज ! बीराना पकडण ही मोठी समस्या आहे, बस वाटण्याचे कारण नाही ! त्यांना वाटेल तेव्हा पकडून आणून महा- राजांसमोर हजर करू शकते ! परंतु त्याहून एक मोठे संकट आपल्या राज्यावर बाल आहे. आपल्या पश्चिमेकडील सरहद्दीवर शत्रूने सैन्याची जमवाजमव सुरू केली असून तो आपल्या राज्यात शिरण्याच्या प्रयत्नात आहे. आंतरिक सुरक्षिततेपेक्षा बाहेरचे संकट फार मोठे आहे. तेव्हा ताबडतोब

Rudraksha

127

पञ्चवर्णाव्यवस्था कर्मा प्रदान
 मृगशला

राजाच्या आज्ञेप्रमाणे रणधोर सैन्य
 घेऊन पश्चिमेच्या सीमेवर गेला
 दहा दिवस लोटले. रणधोर सैन्य घेऊन
 परत येऊन म्हणाला—“महाराज ! सन्तुषी
 स्वारी होण्याची चिन्हे तर मंडीज
 आडळली नाहीत तरी सवष राहणं बरे
 असे समजून अर्धे सैन्य तेथेच ठेवून
 राजधानीत परतलो आहूँ” असे राजाला
 सांगून प्रणाला बघून उडविण्याच्या
 स्वराने विचारला—“चोरांचा शोध
 लागला का ?”

“नाही, सेनापती ! चोर कोण हे कळवि
म्हणून त्याला एक उपाय करून द्या. एकहून
पाठवून दिले होते. तेव्हापासून जोत्या
व्याख्या शिकल्या होत्या,” असे सेना-
पतीला उत्तर देऊन राजाला म्हणाला
या रणघोरला अटक करवा. त्याचे
अन्यायीच चोर कोण ते उध्दध सांगतलं ?

◀ ◻ ▶ 32 / 52 ▶

खोटो साक्ष

एका गावान एक भेडेंडखार व तापट जमिनदार होता. एकदां एका व्यापाऱ्याने त्याने काही कारणावळून भांडण सांजे त्या भांडणीत जमिनदाराने त्या व्यापाऱ्याला ठार केले. त्याच गावात गोविंद नावाचा एक तरुण युवक त्या जमिनदाराची पत्नी न करणारा होता. सुनचा आठोण त्याचावर केलून देण्याचा विचार करून त्या जमिनदाराने बगळकोडा नावाच्या एका मद्रासला खूप पैसे ताकड व्यावसायाला गोविंदन ठार केलेले हक्क पाहिल्याची खोटी साक्ष देण्याने भाग्य करून घेतले.

स्वाध्यात्मगत साधकोंकी साध दिनी ती असी : 'मी एक भिक्षुक आहूँ. मला एक लम्बा वर शान्तिनी मुनी आहूँ जून शासक त्या विषयी रविचदरी सध्याकळी पाच वाजता मी कुंकुम पंकज चिह्न घेण्यासाठी रामदास्यांच्या घरी रात थमता गोविंदने व्याघ्रपान्थाच्या वृत्ताने प्रोचकत असतां मी स्वतः पार्श्वी. तेव्हां पाच वाजून वीस मिनिट शान्ती असती "

मध्यस्थता शर्तक म्हणतात— खोटे बोलता आहेस, रचिवारी सध्याकाली साडे चार वाजून सहा वाजेपर्यंत राखून ठेवून देणं घेणं वेळी तु शुकुमयविका लिहून मज्यासाठी मेलं होवास का? अगदी खाते आहे.

वाढकरीवांनी गर्भलून जन्मले छरे सामून टाकते. जर्मनदारांनेवेद वाढकरीवांना
सुद्धा शिक्षा माग्याची लागली

खंडू मांत्रिक

एका गावात खंडू नावाचा एक भूतपंत उतरविणारा मांत्रिक रहात असे. गावात कोणी आजारी पडला की खंडू त्याच्या घरी जाऊन सांगे, हुमक्यावर अपवयाने मंत्र टाकविला आहे. तुम्ही कंठ बरे इलाज केला नाही तर जीव धोक्यात पडेल. भावडं गावकरी त्याच्या बोलण्यावर विश्वास करून तो सांगे तसे करून खंडूला पैसे बकरे व कोवडे देत. खंडू खंडोबाला नाही तर देवीला खूष करण्याचे सांगून बकरे व बोंबड कामी.

खंडूमळे गावात भांडणे दडवली, घर-स्पर्शाने गावकरी सगळ्या करू लागले लोक त्याला भोत आणि त्याच्या आघार करत गावात रंगू आणि सडू मात्राचे दोष मित्र होते. त्या दोघांचा खंडूच्या मंत्रतत्वावर विश्वास नव्हता. दोघ राजहरी राजारी रहात खंडूला उपहार घांगला कळ

सडूला स्वभाव जात्याच भोळा होता. रंगू सडूला आपल्या धाकट्या भावासारखा मानी कोणी त्याला फसवू नसे भाजी तो काळजी नाही गोविंद्या भक्तभावाने विश्वास नसला तरी, का कोणास ठाऊक त्याला भनात भनातवाची व लहान मोठ्या देवांची फार भीती वाट.

खंडूने ते घांगले ओळखले होते त्याला हेदेखील चांगले माहीत होते की रंगूमुळेच सडू दुरदूर सहसा तेव्हा दोघांमध्य मांडण लावण्याचे त्याने मनाली ठरविले. एकजण जाळ्यात सापडला की दुसरा आपोआप येईल असे त्याला वाटले. म्हणून एके शिब्या घुंजी खंडूने कोणाच्या मजरेस परहयाशिवाय कसलातरी पाला गोविंद्या नैलाला खायला घातला.

उज्याडण्याच्या सुमारास बंलाचे पांढ कुमून आले आणि बेल घापा टाकू लागला.

रंगूकडे घावला. रंगून येऊन बंलाला पाहिल व म्हणाला-“तुला मिथ्याचं मुळीच कारण नाही. बंलाने काही तरी खाल्ले आहे. संज्या-काळपर्यंत बरा होईल.” असे सांगून त्याने बंलाला बोन भांडी निवेने पाणी पाजले. परंतु सडूचे तेंदूदधावर समाधान झाले नाही. तो प्रत्येकाला सत्ता विचारू लागला. कारण त्या बंलावरच त्याची शेतीभाती सर्वस्वी अवलंबून होती. त्याने फार मोठी स्वकम देऊन तो बेल विकत घेतला होता. म्हणून काय वाटले ते करून बंलाला वांचविण्याच्या खटपटीत तो होता.

खंडूचा एक साथीदार सडूच्या घरी येऊन व बंलाची ती अवस्था पाहून सहानुभूती बासलीत म्हणाला-“बाबा रे! तू इतका धर्षिकीर कसा? औषधी कल्पती देऊन बरा होण्यासारखा का हा आजार आहे? कोणी तरी मंत्र टाकून तुझ्या बंलाची ही अवस्था केली आहे. तू जाऊन खंडूला भेट त्याच्या वांचविला तर बेल बचिल नाही तर संज्याकाळपर्यंत काय होईल सांगता येणार नाही. पवीच नाही का मगूचा बेल अशाच पोट फुगून पडला होता! त्याला खंडूनेच तर वांचविले.

सडूला जास्त विचार करायला वेळच नव्हता. तो खंडूच्या घरी धावला आणि

विचवण्या करू लागला-“खंडू काय वाटले ते कर आणि माझ्या बंलाला वांचव

खंडूला आपला तोरा दाखवायला चांगली संधी मिळाली म्हणाला-“भाबारे! तुला माझ्यावर विश्वास नाही मी काही सांगितले तर तू मजशी यष्टा उडविशील!”

“नाही रे बाबा! असे बोलून मला लाजवू नकोस मी पहिल्यानेच तुझ्याकडे धावायला हुंवे होते. तू आला असतास तर माझ बेल आतापर्यंत उडून उभा राहिला असता.” सडू म्हणाला.

खंडूने सर्वजण असल्यासारखा जाव आणून विचारले-“तू काय म्हणालास, तुला बेल उभा रहाव नाही आणि बसल्यावर

रक्थ करीत नाही? नक्कीच कोणीतरी काहीतरी गडबड केली आहे. जल मी घेई आणि काय भातगळ आहे त्याच्या मुळालाच हात घालतो.' असे म्हणत आपली पिशवी घेऊन व बरोबर आणखी काही जरूरी वस्तू घेऊन खंडू शडूच्या बरोबर निघाला. खंडूने बैलाला पाहिले. त्याच्या शेपटीच्या एक केस उघडून काहीतरी मंत्र म्हणून आणि आश्चर्य म्हणजे खंडूच्या हातातला केस हरगळ फिरवून गोळीसारखा गोल झाला. ते पाहून सद्धूचे सर्वांग हादरले.

पाहिलेस सद्धू! तू थोडा उघीर केला असतास तर तुझा बैल वांचला असता. मगतां भिण्याच मुळीच कारण नाही असा

Full Screen 127 36

मी जपलं नाव बदलून देईन मी देतो त्या बोन गोळ्या तू बैलाला खायला घाल. सव्याकाळ पर्यंत तो जमा राहोळ." असे सांगून खंडूने सद्धूच्या हातात दोन गोळ्या दिल्या. रात्री काय करायचे ते त्याने सद्धूच्या कानात सांगून ठेवले.

काळास पडल्यावर खंडू सद्धूच्या घरी आला. डोक्यावरून केस पिवारलेले होते. कपाळाला गरम व हळद लावलेली होती. दारे बंद करविली, रांगोळी घालवून त्या रात्री एका दिवा लावून ठेवला. नंतर फिरवून कोहळा कापून तो घट्ट म्हणू लागला— "ह्याम ह्याम!" आणि रांगोळी घातली होती तेथे पचासन दाळून ककून बसला.

आतां सद्धूला वाटू लागले, खंडू कोणी सामान्य माणूस नाही, कोणीतरी योगी किंवा महापुरुष आहे. आपण आजवर रघूच्या नादी लावून खंडूचा वधमान करीत राहलो ही केवळी मोठी चुक केली.

खंडू डाळ उघडून एकदम जोरजोरान ओरडून म्हणू लागला "सद्धू कळ! फावड घेऊन माझ्याबरोबर जल!" नंतर तो सद्धूच्या परसात गेला. ईशान्येकडील एका जागी काही ठूबकल्यासारखे ककून त्या जागी खणायला सांगितले. सद्धूने दोळे मिटून त्या आज्ञेचे पालन केले.

एक गडकें मिचाले त्यात केवढ्या कधीसी एक बाहुली आणि तीन वाळलेली लिंबे निघाली.

"पाहिलेस सद्धू! तुझा बैल आणि दुसरी गुरे या वाळक्या लिंबांसारखी वाळून गेली असती!" खंडू म्हणाला.

ते पाहून सद्धू म्हणाला—"कोणचे हे काम आहे? ऐकू दे मला!"

"सद्धू! जरे बंड्या हे विचारण्याची गरज नाही. तुझा माक्या बोलण्यावर विश्वास होणार नाही, परंतु सांगतो, हे सर्व काम तुझ्या मित्राचे, रघूचे आहे!" खंडून शांत स्वरात उत्तर दिले.

सद्धूचा खंडूच्या बोलण्यावर विश्वास बसला नसता, परंतु खंडूने दाखविलेला पुरावा त्याच्या डोळ्यासमोर होता. त्याला वाटले खंडू म्हणतो ते खरे असेल कदाचित!

खंडू पुढे म्हणाला—"कोणचे का हे काम असेना, तें मारातून पह्या पहिल्याने बैलाला वांचविण्याचा उपाय कर. एका बळीची ज्येथबा ज्येथ बाळी पाहिजे. कोणतातरी बकरा आणून भागायचे नाही बकरा काळा आणि त्याच्या कपाळावर पांढरा डाग असला पाहिजे. जर तसा बकरा आणता आला नाही तर आतांपर्यंत केलेली सर्व सटपट फुकट जाईल."

"अरे, पण रात्रीच्या रात्री जसा बकरा कोठून आणि कसा काय मिळणार?" सद्धूने निराश होऊन विचारले.

खंडूने विचार केल्याचे सोपे केले व म्हणाला—"मला थोडसे माठवते, रघूच्या कळघात जसा एक बकरा आहे.

मी तसा बकरा धातिला तर तो मला तिरनिराळे प्रस्न विचारील. दुसरे असे की तो बकरा देईलच असे तरी निश्चित कसे सांगता येईल?" सद्धूने आपल्या मनातली संका सांगून टाकली.

"रघू मामून देईल असे वाटले होय तुला? तुला त्याच्या नजरबांद तो आणता लागल कसा ते तू पाहून ये!" खंडू

म्हणाला. परंतु चोरी करायला सद्धने मन वजना तो घावकल नला

खंडू खाला धीर देश्यासाठी आणि रघू बिबट्ट भनडत विष कालवण्याच्या हेतुन म्हणाला "मला बोधयने नव्हते ते आता बोडल्याशिवाय मर्यवर नाही. तुझ्या या दान हजार रुपय किमतीच्या बैलाला ठार करण्यासाठी रघूच घाट घातला होता. त्या बैलालाठी रघूचा वळा कपाचा लागला तरी त्यात प्राय नाही"

सद्धने आपले मन धट्ट केले. रघूच्या आवांरात मागच्या बाजूने शिरला आणि मुकाट्याने त्या बकन्याला नचकून बाहेर खडूसभोर जाणून ठेवला खडूने लगेच त्याचा बळी खंडीवाला दिला.

वराबाहेर आठोवर बसला असताना खडू सद्धच्या घरातून बाहेर पडत नसताना दिसला. त्याचे शिष्य कापलला बकरा उखळून येऊन पाठोपाठ निघायले दिसले

शेंवटी सद्धदेखील या लबाडाच्या वाळ्यात फसला म्हणावयाचा, रघूला काईट वाटले

घोड्या वेळाने त्याचा बकरा ताहीसा साल्याचे रचूण कळले. तेव्हा त्याला खरी गोष्ट कळली रघूने खंडूची लबाडी नवाठयावर बाणली शिवाय त्याचा खंडू-खंडोबा बांबणार नाही असा निवार करून काय करायचे ते ठरविले.

बसलेल्या बैलाला पाहून म्हणाला-"अरे सद्ध! पाहिलेस ही सवे म्हालसाबाईची कृपा आहे मी त्या मारीजवळ नवस केला होता की तुझा बैल बरा झाला तर मी बापला हा बकरा बळी देऊन व तिला प्रमज करित परंतु मध्यतरी लबाडी झाली राशी कोणातरी माझा बकरा चोरून नेला म्हळला रागातली तर माझ्या कळपात एक देखील बकरा बांचणार नाही" असे सांगून त्याने पावळून गोडकून गेल्याने सोन केले

म्हाळसाबाईने नवि ऐकून सद्ध धावरला कापच्या हातानी रघूचा हात धरून म्हणाला-"दादा! रात्री ती चोरी मीच केला होती रे! मला माफ कर! मातेचा राग शांत करायला काही उपाय असेल तर कर. असे सांगून त्याने पळलली गोष्ट अक्षयामून दतिपर्यंत सांगून टाकली

रघू हुंमत म्हणाला-"वेड्या! तुझी तांबी सवे माहिती काढून घेण्यासाठी हे सवे नाटक केले होते. मशांतवांनी होणाऱ्या या गोष्टी नाहीत. पाहू तर दे तुझ्या बैलाच्या शेगात काय आहे?"

सद्धने शेग जाणून रघूसभोर ठेवले रघूने लक्षपूर्वक ते पाहिले त्यात तो विपारी पाला निघाला बैलाला कोणीतरी

तो पाला लायला झालला असावा असे सद्धने सांगितले कारण बैल विवसभरात कांठ बाहेर बरायला गेला नव्हता.

रघूने सद्धला समजावून सांगितले, ही सवे लबाडी त्या खंडूची आहे आणली मैत्री फोडण्यासाठी घ्याने हा सर्व कारभार केला आहे तेव्हा सद्धने डोळे उघडले

रघू सद्धला म्हणाला-"तू सध्याकाल-पर्यंत यांब! मी त्याचा नट जघदकीला बाणलो. तू चौघांपांज अणांना तवरा ठेव त्यानंतर रघू खंडूच्या घरी घावल त्याच्या जिनवाण्या करीत म्हणाला-"खंडू! आता तुच मला हस दिलास तर मी बांचणार! दोन दिवस झाले, माझी

गाव वूच देत नाहीची माली आहे. वासराला तोंड लावू देत नाही कोसेला. माझ्या म्हास्ती पाण्याला तोंड लावीत नाहीत. मात्र एक वकरा राजीच्या शशी नाहीसा झाला हे सर्व पाहून माझ्या घरावर कोणीतरी भय टाकल्यासारखा वाटतो आहे मला. एकादा येऊन पहा तरी!"

रघूला सुद्धा आपल्या आज्ञात अलंला पाहून खंडूला खूप आनंद झाला. तो त्याच्यावरोबर निघाला.

सर्व स्थिती पाहून खंडू त्याला म्हणाला- "मला सुद्धा हा कोणीतरी सत्र टाकल्या-सारखा दिसतो आहे! याची तोड आहे माझ्याकडे. उद्यां राजीपर्यंत सर्व ठीक करून दाखवितो तू बंफिकीर रहा!" असे सांगून खंडू घरी निघून गेला.

त्या दिवशी मध्यरात्रीच्या सुमारास रघूच्या प्रागच्या बाजूला परसान स्क्त रघू, सडू आणि आणखी चार जण एकाजामी लपून बसून राहले. खंडू काळा बुरखा पांघरून अतिवस्त्र उडो मारून आला.

॥ निरुपयोगी सत्कार ॥

127

चारीबाजूला झाडून उभे राहले. खंडू पळण्याचा यत्न करू लागला.

रघून दरडावून विचारले- "काय रे संड्या! बरोबर मडके आगळे आहेस नाही का?" असे म्हणत त्याने खंडूच्या तोंडावरचा बुरखा ओढला. मडके निसटून माली पडले. त्यातल्या कवड्या, कैसाची वाडुली आणि बाळकी लिंबे खाली पडली.

सडून रागाने खंडूला एक मुस्कटात देऊन विचारले- "काय रे लुच्चा! हा काय बदा चालविला आहेस?" खंडून रघूचे पाय धरले. रघून खंडूचे हातपाय बांधले आणि दुसऱ्या दिवशी सर्व गांव-कऱ्यांना बोलावून सर्वासिक खंडूच्या तोंडो त्याच्या कृत्याचे वर्णन बोलविले.

गांवकऱ्यांनी त्याला सूप बडविले. त्या दिवसापासून खंडूचा खेळखंडोवा कायमचा बंद झाला.

निरुपयोगी सत्कार

कांतीपुरचा राजा कांचनवर्मा हा आपल्या राज्यातल्या कवी आणि कलाकारांचा दरवर्षी सत्कार करून त्यांना काहीतरी वस्तु सत्कारार्थ देत असे. त्या वस्तूवर राजाची मुद्रा असे ही वस्तू राजाने दिलेला सत्कार म्हणून स्वतःच वाढवावयाची जसे ती विकायला येत होती.

एकदा कांचनवर्मा वेदशर्मा नावाच्या एका विद्वान बाह्याला आपला कठहार सत्कार म्हणून दिला. धरंशेज अर्धे पोटी झोपणाऱ्या त्या बाह्याने राजाला निवेदन केले- "महाराज हा निरुपयोगी सत्कार कायला? मला याची गरज नाही."

राजाला आश्चर्य वाटले व रागही आला. त्याने बाह्याला कारण विचारले. वेदशर्मा आपल्या दारिद्र्याबद्दलचे वर्णन करून सांगितले.

वेदशर्मा राजाला कळले की तो विद्वानांचा सत्कार करतो त्याचा उपयोग त्यांना पारता होत नसतो. फक्त राजाचा भोवपणाच प्रदर्शित होतो. तेव्हापासून राजाने सत्कार करते वेळी कायची वस्तू उपयोगी पडेल अशी कायला पुरवत केली.

Fullscreen 127 42 / 68

पुनरुज्ज्वलन

रामभाऊंनी आपल्या आपल्यात अनेक तऱ्हेचे अनुभव मिळविले होते. ऐन तारुण्यात त्यांनी एका जादुगाराच्या हाताखाली नोकरी केली होती त्यापूर्वी एका फोटोग्राफरकड ते कामाला होते. पुढे काही दिवस एका औषधांच्या दुकानात काम केले. अघातानेच नोकरी करून त्यांनी जे चार पैसे जमविले होते त्या भांडवलावर स्वतः एक औषधांचे दुकान काढले.

रामभाऊंना पन्नासवे वर्षे लागले तेव्हा कालच्याच्या साथीत त्यांच्या घराची सुवे मंडळी एक एक करून घरलाकी गेली. रामभाऊंचे मन बिटले आणि त्यांनी बगवी वस्त्रे धारण करून एकतारा ह्यानी घेतला आणि ईशान्वितवात पुढील आयुष्य घालविले. एकदां फिरत फिरत ते एका गावाच्या वेशीवर पोचले तेव्हा सोसाट्याच्या वाऱ्यापाठोपाठ धुळीचे शेट आकाशात उडू

लागले म्हणून ते एका झोपडीत येऊन निवाऱ्यासाठी उभे राहिले. ती झोपडी स्मशानात जेथे जड्यावला मृणाच्यांस उभे ज्हायल्ले बांधलेली होती. काळोख पडू लागला होता. रामभाऊंनी झोपडीतून बाहेर कोथी आहे का पाहिले. त्यांना एका तिरडोवर एक प्रेत दिसले. जवळपास कोणी माणूस दिसला नाही. प्रेताबरोबर आलेली शेंडळी बहुतेक लाकडे आणायला गेली असावीत.

रामभाऊंची नजर प्रेतावर होती. त्या बाजूने त्यांना स्तंभक्याचा आवाज ऐकू आला आणि त्या पाठोपाठ ते प्रेत झाले. लागल्यासारखे दिसले दुसरा कोणी असता तर ते दृश्य पाहून बाबलून पळून गेला असता. परंतु रामभाऊ धीट होते. त्यांनी जवळ जाऊन पाहिले. तिरडोवर बांधलेली व्यक्ती स्वतःला मांडवून येण्यासाठी बसपडे

आपल्या गिरवीतून धाकू काढून देण्या कापून काढल्या ती ध्यवृत्ती उठून बसली व आश्चर्यचकित नजरने चहुकडे पाहू लागली.

रामभाऊंनी त्या व्यक्तीला विचारले—
“कोण तू?”

तो तीस वर्षांचा एक तरुण युवक होता त्याचे नांव होते श्यामू. तो त्या गावातला एक शेतकरी होता सतात काम करीत असता सकाळी त्याला एक साप जावला होता मांशिकाने मृत घातला एवढेच त्याला माहीत होते पुढे काय झाले त्याला माहीत नव्हते.

बादले धांवले आणि लोक कडील घेऊन स्मशानाकडे गेले असलेले दिसले. रामभाऊंनी श्यामूला झोपडीत बोलावून नेले. तिरखी रिकामी पाहून लोक घाबरले त्यांना वाटले की भुताने प्रेत उचलून गेले असावे आता तेथे उभे राहण्याची कोणाची उत्ती नव्हती बरोबर आपलेला लाकडं तेथेच टाकून लोकांनी गावाची वाट घरली.

ही सर्वे मंडळी मूळचे व मित्ररी दिसत आहेत तुला थोडे बरे वाटले म्हणजे मी तुझ्याबरोबर गावात येईन तुला घरी पोचवीन” रामभाऊ म्हणाले.

‘घरी गेल्यावर काय होणार कोण जाण?’ मी जिवंत आलो नसतो तर बरे झाले असते माझी उर्दू, बायको व मुले मला घरात पाऊल टाकू त्रेतील की नाही धाका आहे मला सर्व मृत समजून फिराऊन सावसील मी काय करू, बला मळत नाही.” श्यामू रडक्या स्वरान म्हणाला.

“तु मृतीक धावर नकोस, मी आहे ना तुझ्या मवतीला! तुला कोणी जवळ येऊ दिले नाही तर मी आहे ना तुझ्या पाठीशी आंघण दोघे कीर्तन भजन करीत तीर्थयात्रा करू” रामभाऊ म्हणाले.

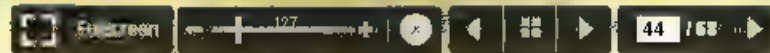
उजाडल्यावर रामभाऊ श्यामूला घेऊन गावात गेले, नवऱ्याला जिवंत जालेत येत

वसलेला पाहून श्यामूची बाईको भय चकित होऊन पांहु लागली. तिने पावरून जोरडत दार लावून घेतले.

“पाहिलंत मी जिवंत झाल्याचा काय कायदा झाला? श्यामू रडक्या स्वरात म्हणाला

“ते मी पाहून घडव तू बेफिकीर रहा!” रामभाऊनी श्यामूला धीर दिल्या थोड्या वेळानं एकाएकी एक खिडकी उघडली श्यामूच्या आईने भीतभीत बाहेर डोकावून पाहिल श्यामूने आईकडे उल्लाढून पाहिल तेव्हा ती हात जोडून त्याला म्हणाली—“ए भुता! तू आम्हांला त्रास द्यायला कशाला आला आहेस? श्यामूच्या

बांगलं आढळं केलं निवडान करुं म्हणून आमच्या वर दया कर, आम्हांला ज्याच कास देऊ नकोस”

रामभाऊनी थुठं येऊन तिची समजूत बोलण्याचा बल करण्याच्या हेतूने म्हटलं— ‘बाई, हा तुमचा मुलगा श्यामूच आहे, त्याचे भूत नाही. देवाच्या कुपेने त्याला पुनर्जन्म मिळाला आहे. मी म्हणतो ते अगदी खरे आहे. माझ्या बोलण्यावर विश्वास कर’

गावकऱ्यांनी रामभाऊला विचारले— ‘कसा विश्वास करावचा हा तुमच्या बोलण्यावर? काल रात्री याच्या मळ्याला भुतं खात होती, आम्ही आपल्या डोळ्यांनी पाहिले.”

बाई, मी तुझा लाडका मुलगा श्यामू आहे मला पुनर्जन्म मिळाला बला तुक्या पदरासाली राहू दे, घराबाहेर काढू नकोस’ श्यामू आर्जवा करीत म्हणाला परंतु आईचे सत अवविश्वासाने भरल असल्या मळे विरघळले नाही

मध्यतरी तेथं लोकांची गर्दी जमली परंतु ते भीतीमुळे बुर उभं राहून शमत पहात होते त्यावेळीत गावप्रमुखही होता श्यामूनं त्याच्याजवळ आर्जवा करीत म्हटलं की त्याला त्याच्या कुटुंबाबरोबर सुखाने

जावे

परंतु गावप्रमुख शका करीत म्हणाला— “तुझा अगत भूतं नाही याचे प्रमाण काय? नाही तर मेलेंला माणूस कधी जिवंत होतो का?”

तोपर्यंत श्यामूच्या घराची सर्व मळी दार उघडून व्हरावचात येऊन वभी राहली होती ती भयचकित मुडने श्यामूकडे पहात होती

रामभाऊनी गावकऱ्यांची अनेक प्रकारे संमजून बोलण्याचा प्रयत्न केला तो थोड्या गंभीर स्वरात म्हणाला “समजा एखाद्या भूताने श्यामूच्या अंगात प्रवेश केला असेल तर त्यापासून तसे मोठे मुक्तान काय होणार आहे? मी तांत्रिक आहे, भूत उतरविणे हा माझा धंदा आहे तुम्हाला वाटत असेल की श्यामूच्या अंगात भूत शिरून त्याच्याकडून बालवीत करवीत आहे तर मी ते खोट असल्याचे सिद्ध करून दाखवितां तुम्हांला माहीत आहे ना की प्रताच्या वंगतून रक्त वहात नाही त्याच्या अंगातून रक्त वाहू लागले तर तो प्रत नसून जिवंत माणूस आहे, हे तुम्हाला कबूल करावे लागेल.

त्यानंतर रामभाऊ श्यामूच्या पायाजवळ जाऊन वसले जेथे लप लावला होता तेथे रक्त गोंठले होते. ते गोंठलेले रक्त

दावून काढून गोकल्यावर तेथुन रक्ताचा एक पंख बाहेर आला ते पाहून रामभाऊ गावप्रमुखाला म्हणाल—“यावरून हे सिद्ध झाले की श्यामू तुमच्या आमच्यासारखा एक जिवंत माणूस आहे परंतु मग्न्या मनात तुमच्यामारखीच थोडी शका आहे की कदाचित एखादे भूत याच्या अंगात शिरले असेल ज्या शनिवार आहे मंत्रातंत्राला चांगला दिवस आहे. तोपर्यंत मी श्यामूला आपल्याजवळ शिवालयान ठवून घेतां

रामभाऊ म्हणालं ते गावप्रमुखाबरोबर गावकऱ्यांनी मान्य केलं

त्यानंतर रामभाऊ श्यामूला घरोबर घेऊन शिवालयाने निघून गेले. शंभ्रतंत्र करण्या-

साठी कामगारी समुद्री एक भडके, वाळलेले शेत, कांबळे कवेरे आणि मृत्पणने औषधाच्या दुकानातून टिबनर आयोडिन, फोटोचे सामान विकणाऱ्या दुकानातून तुरटीचे काही तुकडे घेतले. त्याने एक स्वच्छ पांढरे फडके काडीच्या मदतीने आयोडिन मध्ये बुचर्बिळ आणि वाळवून घेतले. ते फडके अगदी काळ पडले हात नंतर एका मडक्यात पाणी घालून त्यात तुरटी विरधळवून घेतली. हे सर्व गुप्तपणे करण्यात आले.

दुसऱ्या दिवशी त्यामूच्या जंगलाले भूत पळविण्याचा प्रयोग सुरू झाला. त्यामूला सर्वांच्या घोळक्याच्या मध्येमधे असविण्यात आले त्याच्या जवळ पाणी भरलेल्या दोन धावरी ठवण्यात आल्या त्यापैकी एकीत तुरटी विरधळविलेले पाणी होते. राम-भाऊंनी त्यामूतमोर वसून मंत्रपाठ सुरू केला. तासभर मंत्रपाठ झाल्यावर राम-भाऊ म्हणाले—“आता या धावरीतले पाणी मंत्रबलेले आहे. या पाण्याची परीक्षा

Fullscreen 127 46

त्यानंतर रामभाऊंनी त्यामूच्या कपड्यात ठवलले वाळे फडके काढले एक काचेचा पेला मागवून तो तुरटीच्या पाण्यात बुडविला. तत्वर त्या पाण्यात ते काळ फडके मूळून सरकूचते फडक्यांना काळा-रंग हळूहळू जाऊ लागला आणि फडके स्वच्छ पांढरे झाले आणि अशा तऱ्हेने मंत्रबलेल्या पाण्याची गोष्ट सर्वांना पत्ली तुम्ही, मंत्रबलेल्या पाण्याचा महिमा पाहिलाच आहे. तेव्हा या पाण्याने त्यामूला वांधाळ घालून येवली तर तो मूढ होईल वसे शिंगून दुसऱ्या धावरीतले पाणी त्यामूच्या अंगावर ओतले त्या पाण्यात वांधाळ क्षांत्याने वयामूला सामान्य माणूस म्हणून गावकऱ्यांनी मान्य केले.

रामभाऊंनी पूर्वी औषधांच्या व फांटो-शाफरच्या दुकानात काम केले असल्यामुळे आयोडिन व तुरटीचे गुणधर्म त्यांना माहीत होते.

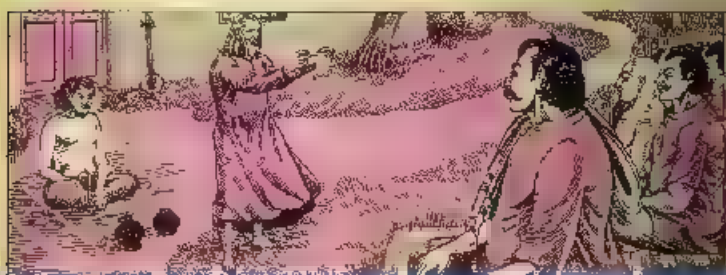
मानःझांती

फार पूर्वी रघुनाथराज तामक एक श्रीमंत गृहस्थ एका गावी रहात असत त्यांना साजवै वर्षे लागण्याच्या सुमारास त्यांच्या कुटुंबातली सर्व माणसे देवावरी गेली त्यांचे ससारापासून मन विटले आणि त्यांनी आपली सर्व इच्छा खर्च करून गावाच्या उत्तरीसाठी अनेक कामे केली नंतर त्यांनी वानप्रस्थाश्रमात प्रवेश केला आणि जंगलात एकांत स्थानी एका तलावाच्या शेजारी एक झोपडी बांधली आणि कंदमूलफळाहार करून सातिपूर्वक राहू लागले.

एके दिवशी त्या जागी एक विचित्र गोष्ट घडली, रघुनाथराज एका झाडा-वरची फळे काढीत होते तेव्हा एक वाघ त्याच्या आगदी जवळून जंगला घासूनच पुढे निघून गेला त्याच्या आधी थोडा वेळ वाघाची हरकाळी एकूण एक लाकूड

फोडपा घाबरून झाडावर चढून बसला होता त्याने ते दृश्य पाहिले त्या घटनेचा लाकूडफोडपाच्या मनावर फार परिणाम झाला तो झाडावरून उतरून त्यांच्या पायां पडला व म्हणाला—“ग्रहात्मन्! मी एक गरीब लाकूडफोडपा आहे कुटुंब फार मोठे आहे सर्वांना अर्धपटी झोपावे लागते, काही मुक्तीचा मार्ग सांभावा.”

रघुनाथराजांनी प्रमाने त्या लाकूड-फोडपाच्या समजावून सांगितले, बाबा रे! तू मेहनत करीत रहा, देवाची तुझ्यावर कृपा होईल, मुक्तीची फिकीर कशाळा? लाकूडफोडपाने शंभारच्या गावी जाऊन जंगलात त्याने पाहिलेले दृश्य वर्णन करून सांगितले. त्या दिवसापासून रघुनाथ-राजाच्या दर्शनासाठी गावकरी येऊ लागले. रघुनाथराजांनी कीर्ती पंचक्रोशीत पसरली

रघुनाथरावांनी मन शांतीसाठी वनवासा-
श्रम स्वीकारला होता. परंतु त्यांना गोर
गरिबांचे दुःख आणि प्रश्न संकून प्यावे
लागू लागले. प्रजेने त्यांना राघवेंद्रस्वामी
म्हणायला सुरुवात केली आणि देवासुरांशी
त्यांची पूजा करू लागले.

एके दिवशी दूरच्या गावातून श्यामसुंदर
व कांता नावाचे नवरावायको राघवेंद्र-
स्वामींच्या दर्शनासाठी निघाली. थोड
अंतर जातून गेल्यावर तीर्थंगाचा कर-
णाऱ्यांचे सौम करून जाणारे चोर त्यांना
भेटले. श्यामसुंदरला व त्याची वाढलेली
बाकी पाहून चोरांच्या मनात एक निवार
आला. ती नवरावायको उपाशी होती हे

साक्षात्पदार्थ काढले व दोघांना सामान
दिले. नंतर त्यांना दोघांना भगवीवस्त्रे
परिधान करावयास सांगितली आणि स्वतः
भगवीवस्त्रे धारण केली.

त्याच दिवशी चोरांनी त्या प्रवेशात एक
लहानसा आश्रम स्थापन केला. श्यामसुंदर
राघवेंद्रस्वामींच्या पट्टशिष्य असल्याचे जाहीर
केले. श्यामसुंदरने त्या गोष्टीस नकार दिला
तेव्हा चोरांनी त्याला ठार केले जाईल
असे धमकावून राख केले. चोरांनी या
नव्या सुरुचे आपण शिष्य असल्याचे सांगून
जनसंघाच्या संतोषाची रूप प्रचार केला.

श्यामसुंदरचा आश्रम राघवेंद्रस्वामींच्या
आश्रमापासून त्याच वाटेवर पुष्कळ दूर
होता. म्हणून जे लोक राघवेंद्रस्वामींच्या
दर्शनार्थ जाऊ शकले नाहीत ते त्यांच्या
पट्टशिष्यांच्या दर्शनासाठी येऊ लागले.
चोरांनी श्यामसुंदरला यादीशी हातचलाखी
शिर्कवून तयार केले. श्यामसुंदर नुसता
हातावर हात बोटून प्रसन्न विभूती करून
दाखवू लागला. तोंडाने वदल्यावराने
शिर्कविल्याची सृष्टी होऊ लागली. हे सर्व
चमत्कार पाहून भक्तांचा विश्वास वाढत
गला. श्यामसुंदरलाच लोक राघवेंद्रस्वामींचा
अवतार मानून मोठमोठ्या रक्का भेट
म्हणून देऊ लागले. चोरांना चोरी लूट-

व मिळकतीचा वाढला.

म्हणून जाहीर होऊ लागले की शोरल्या
राघवेंद्रस्वामीपेक्षा छोट्या राघवेंद्रस्वामींचा
महिमाच जास्त थोर आहे. म्हणून खोल
जंगलात राहणाऱ्या त्या राघवेंद्रस्वामी
पेक्षा तोतया राघवेंद्रस्वामींचा मानमरातब
वाढू लागला.

राघवेंद्रस्वामींना संशय येऊ लागला की
कोणी तरी त्यांच्या नावाचा दुरुपयोग करून
प्रजला फसवीत आहे. ते स्वतः 'स्वामी'
झाले असले तरी त्यांनी कधी कोणाला
फसविले नाही. हा तोतया 'स्वामी' कोण
निघाला आहे, ते कळावे म्हणून राघवेंद्र-
स्वामी पहाटे उठून श्यामसुंदरच्या आश्रमा-
कडे निघाले. चोरांनी राघवेंद्रस्वामींना पूर्वी
कधी पाहिले नव्हते म्हणून त्यांना इतर
मनस्तांसारखाच कोणी तरी नवा भक्त
असावा असे समजून त्यांनी राघवेंद्र-
स्वामींचे अत्यंत आदरपूर्वक स्वागत केले.
श्यामसुंदरने आपल्या महिमेचे काही
चमत्कार करून दाखवून प्रदर्शन केले. सर्व
भक्त निघून गेल्यावर राघवेंद्रस्वामी एका
तात बराच वेळ श्यामसुंदरशी बोलले.
श्यामसुंदरने स्वतः स्वामी असल्याचे आप
आणून राघवेंद्रस्वामींच्या सर्व प्रश्नांची
उत्तर दिली.

राघवेंद्रस्वामींनी त्याला विचारले -
"महात्मन्! मी आपले गुरुवर्य श्री राघवेंद्र-
स्वामी यांच्याविषयी जास्त कळावे म्हणून
आलों आहे."

श्यामसुंदरने डोळेंमिदून गंभीर स्वरात
उत्तर दिले - "बंटा! मी त्यांच्याविषयी फार
सांगू? ते एक थोर विभूती, एक तपस्वी आहेत.
त्यांना देवाचा साक्षात्कार झाला आहे."

"आपण त्यांचा आश्रम कोठे आहे, तेथे
कसे जायचे व परेची माहिती देऊ शकाल
का?" राघवेंद्रस्वामींनी विचारले.

"वेड्या, त्यांच्या जन्मतःपासून एक
आकाशकाणी झाली. तिने जन्मतःच त्यांना
'राघवेंद्रस्वामी' हे नाव दिले. ते वंशी

साधू नाहीत, एक लोकांतर सिद्धपुरुष आहेत" श्यामसुंदरने उत्तर दिले

राघवेंद्रस्वामीने श्यामसुंदरला विचारले—
“कितीदिवसांपूर्वी आपल्याला त्यांचे दर्शन घडले?”

‘त्यांचे दर्शन मला नित्य घडते! मनात आले की मी ध्यान करून त्यांचे दर्शन घेतो.’ श्यामसुंदर म्हणाला

“तरसाग बला आपण ओळखले आहे, हेस ना?” राघवेंद्रस्वामींनी विचारले.

‘तू कोण आहेस, बेटा?’ श्यामसुंदरने सधर्मीप्रमाणे सहज विचारले

“स्वामी, आपण आतापर्यंत ज्याची वाखाणणो करीत होता तो राघवेंद्रस्वामी मीन!” राघवेंद्रस्वामी म्हणाले

ते एकूण श्यामसुंदर आश्चर्यचकित होऊन राघवेंद्रस्वामीकडे पाहू लागला

“तुम्ही अशा तऱ्हेने जगला का फसवीत आहू?” राघवेंद्रस्वामींनी विचारले

श्यामसुंदरने वस्तुस्थितीचे वर्णन करून चोरांच्या जाळ्यात हो कसा सापडला मय

Full Screen

127

50 / 62

खोलीत असल्याने मागेत राकस जागल्या नाचडीतून सुटका मिळाली तर त्याला आनंद होईल हेदेखील त्यान सांगितले “चोरापासून आपल्या सरसणाची कोणी नवाबदारी घेतली तर आयुष्यभर त्या व्यक्तीचे उपकार मानीत म्हणाला

त्या दिवशी रात्री चोर दारु पिऊन बंमाराघपण लोळत पडले असता राघवेंद्र स्वामी श्यामसुंदर व त्याची वायको दोघांसह तेथून निघून गेले. पुष्कळ दूर प्रवास केल्यानंतर ते एका मोठ्या बहरात पोचले तेथे स्थानी उदरनिर्वाहाचे साधन शोधले आणि पुढील आयुष्य शांतचिंतन घालविले

जगलात एकांत स्थानी राघवेंद्रस्वामींना जो मनःशांती लाभली नाही ती त्यांना या बहरात लाभली. कारण तेथे त्यांना ओळखणारा कोणी नव्हता, त्याची विचार पूस करणारा, काळजी बाहणारा अगर ग्राम देणारा कोणी नव्हता

महाबली हनुमान

सूर्योदयाच्या सुमारास वानर सैन्य आणि राक्षसांचे सैन्य दोन्हींचे युद्ध सुरू झाले. नंभीप्रमाणे राक्षसांनी वानरांवर बाणांचा वर्षाव सुरू केला त्यांनी तुलवार, परशु, पचीस मगरे राक्षसांचा प्रयोग सुरू केलेला पाहल्यावर वानरांनी राक्षसांवर वृक्ष उपटून आणि दगड, खडक जे हाती आले ते फेकायला सुरवात केली दोन्ही पक्षांचे रक्तप्रवाह बाहू लागले आणि रणांगणावर उडत असलेली धूळ भिजून गेल्याने उडण्याची नस झाली

राक्षसांच्या माथ्यासमोर वानरांना पाव रोवून युद्ध करणे कठीण होत असलेले पाहून रामान हनुमन् बाण घेऊन राक्षस सैन्यात प्रवेश केला आणि राक्षसांवर

अग्निबाणांचा वर्षाव सुरू केला. रामासमोर राक्षसांना उभं राहणे अशक्य झाले रामाचे बाण कोठून कसे पेटत आहेत याचा अंदाजच त्यांना लागला फक्त बाणांचा जो परिणाम होई तोच दृष्टीस पडे. जाळे बाण्याने हल्ल्यांना दिसतात, परंतु वाटा दिवत नाही तशी स्थिती झाली. थोड्याच वेळाने सह-लाचची राक्षसताचा संहार झाला.

राम त्याच्याजवळ उभं असलेल्या सुग्रीव, विभीषण, लंबवन्त, हनुमन् इत्यादिकांस म्हणाला—“माझ्यासारखी शरवृष्टी करणे शंकराशिवाय इतर कोणाला जमणंच शक्य नाही”

रणांगणावर जाऊ असलेल्या राक्षसांच्या संहाराची शोकवार्ता राक्षसत्रियांना लगेच

भिडली मेलत्या राक्षसांत त्याच्या पैकी मनकांचे पती होते, पुत्र होते त्या सर्व मोठमोठ्यांत रडत होत्या. 'या सर्वाला मूढ कारण ही मूल सुपणखा आहे असे त्या म्हणत होत्या. म्हणे, ही रामाला मुख्य पालायला गेली होती. तिचं रूप पाहून रामासारखा बुर पुरुष का बुरळणार? तिच्या गप्पा ऐकून रावण तरी कसा गुलामसारखा वाऊन सीतेला उचलून घेऊन आला? त्यानेच नाहीका रामाशी विनाकारण वैर बाडविले? ती सीता तरी राक्षसाच्या म्हणण्याप्रमाणे त्याच्याशी लग्नाला तयार झाली का? सीतेला उचलून नेण्यासाठी विराटाने प्रयत्न करून स्वतःच्या जिवावर

ज्या हाणार, रामाचे घरा व पराक्रम दाखवून अज्ञाप रावणाला कळले नाहीत का? असे म्हणत रावण स्त्रियां त्यांच्या पतीच्या मरणबटल भुळे व भाऊ बुडाल तारामे गेल्याबटल शोक करीत होता.

एका बाजूने राम वणव्यासारखा राक्षस सैन्याचा संहार करीत होता तर दुसऱ्या बाजूने रावण आपल्या बाजूच्या महोदर महाप्राश्वं आणि विरूपाक्ष इत्यादींना सांगून बघाया भारीत होता—'आज राक्षसाला कुंभकर्णाचा प्रहस्ताला इंद्रजिताला मार पाड्या शत्रूंचे पहा मी एका क्षणात निर्मूलन करतो माझे जाण पुढी व आकाश सर्व सुष्टीला न्यापून डाकतील. वानरांच्या सैन्याचा वध करतो.'

रावण ज्या रथात असून येत होता त्याला जाठ घोडे चुपलेले होते. त्या रथात रावणाचे तेच अयंकर दिसत होते. त्याच्या बरोबर आपापल्या रथात असून महाप्राश्वं, महोदर, विरूपाक्ष इत्यादी राक्षसवीर येत होते. शत्रूला येत असलेला पाहून राम त्रैपाने राक्षस सैन्यात शिरला आणि त्यान मयंकर मूढ सुरू केले.

एकडून रामाने राक्षस सैन्याचा संहार सुरू केलेला पाहून रावणाने तिकडून वानरांचा संहार सुरू केला ते पाहून

मुपणावर टाकला व स्वतः मयंकर वृद्ध करण्याचे ठरवून अयंकोष करीत राक्षसांवर तूटून पडला. त्याने अयंकर राक्षसांचा वध केला आणि तसाच पुढे निघाला.

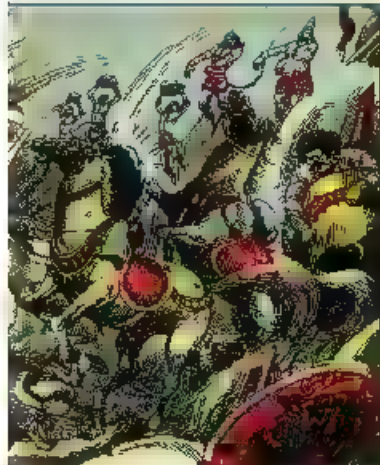
ते पाहून विरूपाक्ष अघटव एक हत्ती होता त्याच्यावर चकून जावर सैन्यात शिरला. वानरसैन्याच्या आघाडीलाच त्याला सुधीद नेटला वीरूपाक्षने शरवृष्टी करून सुधीवाला बेजार केले. तेव्हा सुधीवाने चिडून जाऊन एक आडव मुळापासून उपटलं व त्या आडाने विरूपाक्ष चढला होता त्या हत्तीला झोडपायला सुरवात केली त्या हुल्लाचासमोर रथा न दडू शकल्याने हत्ती मागे सरकत झवटी जमिनीवर लोळू लागला. विरूपाक्ष हत्तीवरून चढविशी उत्तरला व हातात तलवार घेऊन सुधीवावर धावला त्याने सुधीवावर जोराने मार केला त्यानंतर दोघांचे परस्परंशी बराच वेळ द्वंद्वयुद्ध झाले त्या युद्धात विरूपाक्ष रक्तबवाळ होऊन नाकातोंडातून रक्त शोकांभा आणि शंबटी रणांगणावर मरून पडला.

विरूपाक्ष मरण पावल्यावर त्याच्या जागी वानरसैन्याविषय रावणाने महोदरला नेमले. महोदर वानरांचा वध करीत

सपाटघाने पुढे येऊ लागलेला पाहून सुधीवाने एक परीच सापडले ते उचकून महोदरच्या रथाच्या घोड्यावर फेकले आणि त्याचा वध केला. महोदर चिडून जाऊन रथावरून खाली उडी मारून एक गदा घेऊन आला.

परंतु सुधीवाने लवकरच एक परीच फेकून महोदरच्या हातातील गदा फोडून टाकली. त्यानंतर दोघांचे मृष्टियुद्ध सुरू झाले. परंतु मोडघा देळाने दोघे दमून गेले. त्यानंतर दोघांनी जे वस्त्र हाती आले ते उचलून परस्परंभर हल्ला सुरू केला परंतु इतक्यात महोदरच्या हातातली तलवार सुधीवाच्या हातातल्या ढालेत अडकली. त्या

सवीचा फायदा घेऊन सुग्रीवाने आपल्या हातातल्या तलवारीने सहोदरचे डोळे लाटून टाकले.

मध्यंतरी महापार्श्व जंगदाच्या वानर सैन्यावर तुटून पडला आणि धानराचा सहार करू लागला. ते पाहून अंगद स्वतापला व त्याने सोन्याची झूड असलेले एक मोठे पीळादीं मुदमल उचलून विल-पाक्षावर फेकले. ते लागलाच विलपाक्ष व त्याचा सारथी वेधुद होऊन खाली पडले. त्याच वेळी गवळ व जांबुवंत तेथे आले व त्यांनी मोठमोठ खडक फेकून महापार्श्वचा रथ लाटून त्याचा बककाचूर केला आणि त्याच्या सोड्यांना ठार केले.

Fullscreen

127

54

त्याने गवळ आणि जांबुवंतावर बाण सोडायला सुरुवात केली. ते पाहून अंगद स्वताला वाचवू शकला नाही. उस रूप घेऊन त्याने कुरुगव एक परिष फेकले आणि जवळ जाऊन महापार्श्वशी थोडा वेळ युद्ध केले आणि शेवटी महापार्श्वच्या छातीत एक मुष्टिप्रहार केला आणि त्याला ठार केले.

त्यानंतर रावणाने स्वतः युद्धाचे नेतृत्व करण्याचे ठरविले. त्याने वानरवीरांशी युद्ध करण्याचे दाखून त्यांना मूळ पुतारी असा ज्ञी राम त्याच्याशीच युद्ध करावयाचे ठरविले. रामावर जाऊन जाताना त्याने सामसासन वानरसैन्यावर सोडले ते एक भयंकर व प्रचंड असे अस्त्र होते. ते सोडल्यामुळे वानरांचे फार मरणे मुकतात. जालं, ते मावसून जाऊन वाट फुटेल तिकडे पडू लागले. ते पाहून शम युद्धाला तयार होऊन पुढे आला त्याच्याबरोबर अर्धतच लक्ष्मणही होताच.

रावणावर प्रथम लक्ष्मणानेच शस्त्रवृष्टी केली. परंतु रावणाने त्याचे बाण वाटंत्तच खलित केले आणि रामाकडे वळून त्याच्यावर बाणांच्या वर्षाव सुरू केला. रामाने आपल्या बाणांनी ते बाण प्रतिकाश होवून

तोडून टाकले. दोघां मध्ये घनघोर युद्ध सुरू झाले. दोघे परस्परांच्या अस्त्रप्रहाराचे प्रत्युत्तर देत होते.

रावणाने रामावर असुरास्त्राचा प्रयोग केला. ते एक भयंकर अस्त्र होते. त्याला उत्तर म्हणून रामाने आग्नेयास्त्राचा प्रयोग करून असुरास्त्राचा ध्वंस केला. ते पाहून सुग्रीव वगैरे ब्राम्हणकीरांनी आनंदाने रामाचा जयघोष केला.

त्वानंतर रावणाने रौद्रास्त्राचा प्रयोग केला. रामाने वायव्यास्त्राचा प्रयोग करून त्याचा ध्वंस केला. रावणाने सौरास्त्राचा प्रयोग केला. रामाने ते देखील खंडित केले.

Fullscreen 127 X 56 / 68

झाले. रामाने तीक्ष्ण वरणांनी रावणाचे शरीर क्षत-विक्षत केले. नंतर रामाने काही वेळ विश्रांती घेतली.

तेव्हा लक्ष्मण पुढे आला. त्याने बाण सोडून रावणाचा सेंडा तोडून खाली पाडला. रावणाच्या सारध्याचा शिरच्छेद केला आणि रावणाच्या घनूष्याचे तुकडे तुकडे करून टाकले.

लक्ष्मण बाबल्यावर विभीषण पुढे साहसा. त्याने गदाप्रहार करून रावणाचे रथावर उतर केले. रावणाने विभीषणावर चिडून जाऊन रथातून खाली उडी टाकली आणि विभीषणावर एक अस्त्र सोडले. विभीषणाने एक बाण सोडून मध्येच त्या अस्त्राचे तीन तुकडे करून टाकले.

आता माथ रावण फारच संतापला. त्याने एक भयंकर अस्त्र विभीषणावर टाकण्यासाठी काढले. त्याच वेळी लक्ष्मण विभीषणाच्या पुढे जाऊन उभा राहिला. त्याने रावण ते अस्त्र सोडण्याच्या वेळात असतां त्या पूर्वी शरघुष्टी करून रावणाला बाणांनी खोकून टाकले.

रावण लक्ष्मणाला म्हणाला—“तू मध्ये पडलास, तेव्हा विभीषणाऐवजी हे अस्त्र मी तुझ्यावरच टाकतो. हे अस्त्र पुढे प्राण

ते अस्त्र लक्ष्मणावर टाकले.

रामाने त्या अस्त्राला थाप दिला—“तू व्यर्थ होशील!” म्हणून ते अस्त्र लक्ष्मणाच्या छातीत अगदी हळू लागले. लक्ष्मण बेभुळ होऊन पडला. ते अस्त्र लक्ष्मणाच्या शरीरातून पार जाऊन जमिनीवर पडले. रामाने चिडून जाऊन व दुःखाने ते अस्त्र उचलून सोडून पेंकून दिले. यध्वंतरी रावण बाबल्याबरोबर रामावर शरघुष्टी करीतच होता. परंतु रामाने त्यांच्याकडे दुर्लक्ष करून लक्ष्मणाला उचलले व हनुमंताला आणि सुग्रीवाला म्हणाला—“तुम्ही लक्ष्मणाकडे लक्ष द्या. आता रावणाचा शेवट केल्याशिवाय भागणार नाही!”

परंतु लक्ष्मणाला शक्ति लागलेली पाहून रावाचा बुद्धोत्साह थोडा कमी झाला होता. ते पाहून मुखेण रामाला म्हणाला—“लक्ष्मण फक्त जेवूड झाला आहे. तू फार काळजी करण्याचे कारण नाही.”

नंतर तो हनुमानाला म्हणाला—“तू पूर्वी घेऊन आलेला औषधी पर्वत दक्षिण पर्वताच्या शिखरावर आहे. ती औषधी जाऊन घेऊन ये. आपण लक्ष्मणाला बांधविले पाहिजे.

हनुमान औषधीच्या पर्वतावर गेला. परंतु जी बूटी पाहिजे होती ती ओळखतां न आल्यामुळे तो पर्वताचे दक्षिण शिखर

उपटून उचलून घेऊन आला. तो मुखेणाला म्हणाला—“तू म्हणालास ती बूटी मला काय काढणार? म्हणून ते पर्वतशिखरच उचलून घेऊन आलो आहे. तुला पाहिजे ते वनस्पती काढून घे!”

मुखेणाने हनुमंताची पाठ खोपटली व त्याला पाहिजे होती ती औषधी बूटी काढली. नंतर त्याने त्या औषधी पात्याचा रस काढून लक्ष्मणाच्या नाकात सोडला. लक्ष्मण लगेच होपेतून जागा झाल्यासारखा शुद्धीवर येऊन उठून बसला.

रामाच्या डोळ्यात आनंदासू आले. लक्ष्मणाला पोटाची बाबळून तो म्हणाला—“लक्ष्मण! तुम्हा पुनर्जन्म झाला. तू जर

खरोखरच मेला असतास तर मला सीतेची काय गरज होती, आणि या युद्धाची तरी गरज काय होती? माझ्या नशिवानेच तू जिवंत झालास.”

“दादा! मू असे दुर्बल मनाने बोलणे बरोबर नाही. रावणाचा वध करून त्रिभीषणाच्या लंकेचे राज्य देण्याचे मू वचन दिले होतेस. माझ्यासाठी निराशा होण्याने कारणच नाही. काय वाटेल ते करून तू वचन दिल्याप्रमाणे रावणाचा वध कर आणि त्रिभीषणाचा दिलेल्या वचनाचे पालन कर. सूर्यास्त होण्यापूर्वी रावणाचा वध झाला पाहिजे, अशी माझी इच्छा आहे.” लक्ष्मण म्हणाला.

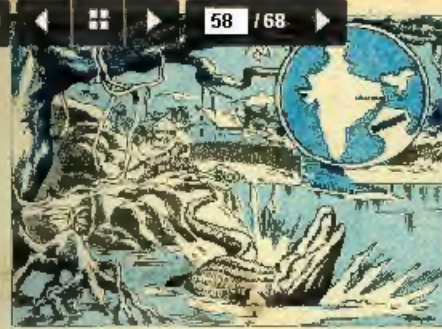
लक्ष्मणाने ते म्हटल्याबरोबर रामाने आपले धनुष्य हाती घेऊन रावणावर बाणांचा वर्षाव सुरू केला.

रामरावणांच्या या युद्धात एका गोष्टीची उणीव दिसून आली. रावण रथात बसून युद्ध करीत होता आणि राम जमिनीवर उभा राहून युद्ध करीत होता.

आपला सारथी मातली वाला आपला रथ देऊन मूलोकी पाठविले. त्या रथावर सोन्याचे मक्षीकाम केलेले होते. अनेक यंत्र लावलेल्या होत्या. बैद्य्यांचा दांडा होता. ती रथ सूर्याच्या रयासारखा चकाकत होता. तो रथ घेऊन मातली रामाजवळ येऊन म्हणाला.

“रामा! तुझ्या विजयाची इच्छा आणि आशीर्वादासह देवेंद्राने हा रथ तुझ्याकडे पाठविला आहे. या रथाबरोबर इंद्राने आपले धनुष्य, कवच, बाण आणि अस्थ्र पाठविली आहेत. पूर्वी इंद्राने यान रथात बसून मी सारथ्य करीत असता वानवांचा संहार केला होता. आता तू या रथात बसून रावणाचा वध कर.”

मातली म्हणाला ते ऐकून रामाने त्या रथाचा प्रदक्षिणा घातली व नमस्कार करून त्यात बसला. त्यानंतर रामरावणांचे पाहणारांना चकित करून सोडणारे युद्ध चाले.

संघाळांचे बंड

सुंदरवन नावाच्या प्रदेशातून बंकातवी अनेक थारा होऊन वहात समुद्राला मिळते. तो प्रदेश म्हणजे एक घनदाट जंगल आहे. ते जंगल सुप्रसिद्ध बंधा बंगाली नावाचे आणि नद्यांतल्या मधारीचे घर आहे.

हे जंगलच संघाळ नावाच्या जाटि-भासी जातीचे निवासस्थान आहे. हे लोक जंगलामध्ये सधे मोठे व लहाने सहज कळत जीवन घालवत आहे होते. संघाळ गरमचा हा नाचे मोठ्याला राजाचा प्रदेशापासून मीर-मूकपासूनच्या प्रदेशात वा जातीचे लोक जल्मी करून रहात आहेत.

१८१८ पर्यंत हे संघाळ जातीचे लोक ज्या जमिनीवर राहणव करीत त्या जमिनीचा कर म्हणून थोड थोडक्याने जमिंदारांना देत जासे. परंतु बंडकाने ईस्ट इंडिया कंपनी वा नावाने हा प्रदेश बळकावल्यानंतर हा कर बळ्यावाटीत हजारा करून घेतला. कर व थराच्या संघाळांवर जमिंदार आणि पोलीस मिपाई कर होऊन त्या जंगलावर कळ लागले.

हे व्यवहार अपाय झाले तेव्हा संघाळ बंड करायला निघा झाले सन् १८५७ साली जे शिपायांचे बंड झाले त्याच्या जाहीर दोष बरे संघाळांनी देवाच्या प्रभुत्वाविषय वाजवी धर्माचे ही प्रभुत्व आम्ही स्वीकारणार नाही अशी दबावी पिटवून कंपनीच्या दस्तारांना आगी लावल्या व ते पूर्ण संकटास झाल्याचे जाहीर केले.

बंडखोर संघाळांनी नीर कमल येऊन शिपायांना गोमोहरम केले. सत्तूपा वाट दाखवायची नाही अशी त्यांनी फट्टिम प्रविष्टा केली. कंपनीच्या शिपायांच्या बंदुकीच्या गोळाचांसमोर संघाळांचे हीन निरुपसारी ठरले. जकडो संघाळ प्राप्ताय झाले.

ईस्टइंडिया कंपनीच्या सैनिकांनी संघाळांच्या बसण्या व्हा अरण्यात होत्या त्या प्रदेशांना वेढा घिला. परंतु संघाळ रहत त्या बसण्या मोडून काढणे सोपे नव्हते. शिपाई उंच झाडांवर चढून झारीत जेवून घूर बघ घेताना दिसत त्या जागी संघाळांची वस्ती उभावी असे समजून त्या गांवावर हलके चढवीत.

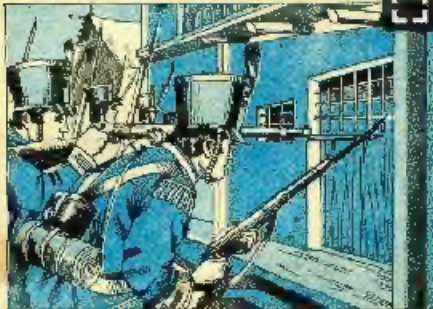
गोवटी शिपायांनी संघाळांचे मुख्य केंद्र अशा एका गावाला वेढा घातला तेथल्या एका शराच्या मावळगण्या चितीमादून लोकडों बाण एकाएकी शिपायांवर बादळले आणि गुच्छक शिपाई होताहत झाले.

संघाळांना अयथीत करून सोडण्यासाठी कंपनीच्या शिपायांनी एका क्रूर पद्धतीचा प्रयत्न केला. डाव लावून खुणा केलेल्या हत्तींना दाख पावून त्या मवी-बस हत्तींच्या मूठी संघाळांच्या मावळवर सोडून लावले. ऐड वेळी चढून जाणे जलपथ शिपायांमुळे संघाळांनी मावळा घन हत्तींच्या पायांमार्फत विरडून पडतपट यश

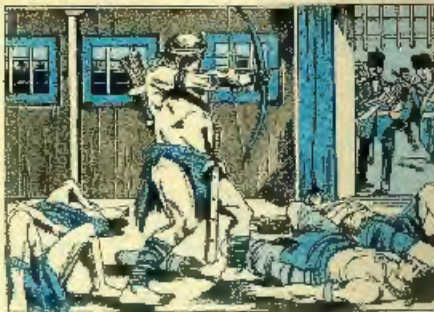
गोवटी शिपाई त्या घराबघळण्या जाळांवर चढून तेथून बंडखोने गोळाचा जाळ पाडले. त्यांचे उत्तर म्हणून त्या घरातून 'धुं धुं' करीत बाण येऊन शिपायांवर पडू लागले.

विधायींनी तसाच शेंडोकाच सुच
ठेवपा आणि तेकडे हुजारी गेल्या
त्या पयसर काडल्या. हळूहळू घराच्या
बाबते त्यांच्यावर येताल्या बापांची
संख्या कमी होऊ नासली आणि जेव्हा
एकान एका बापांना मारा होत
असल्याचे दिसून जाले. सैनिक ब्राह्म-
चर्या जलकन घेताच बरेचदा घालून
ओरडू लागले "जरण घा!"

बापांची बरेचदा बेळाने तो एकुलता
एक वेणारा बापासुद्धा गायचा रावता.
करता पूर्ण स्वयंता झाली. सैनिक
घाते फोडून बात फिरले. तेथे संधा-
ळाच्या घेताचे डींग पडलेले होते.
काही जण फार बघमी होऊन
मृत्यूच्या वारात उभे होते. परंतु
त्यांच्या बघने एका म्हत्वाचा भाग्य
उभे होते. त्यांच्या बापा हाताला
बंदुकीचे सोळी लागून तो बघमी
झाका होता.

सैनिक त्याला भेद करपासाठी पुढे
गेलाच त्या मुजसैनिकाने तय्यार
उपयुक्त हात पोचू सकला त्याची कलम
केली. सैनिक हा हाकार करीत बाहेर
पळून गेले. त्यांनी हुकूम गोळी झाडून
त्याला ठार केले.
अशा तऱ्हेने संध्याकाळी बंड उभयंत
कुरपकाने फिरवून टाकण्यात आले.
परंतु हे बंड चारहीच स्वातंत्र्याच्या
बंडाच्या इतिहासात अत्यंत महत्वाची
पट्टा म्हातून पडत जाले

गोष्ट मथळा चढाओढ या गोष्टीला उत्तम मथळा सुचवून रु. २५ मिळवा!

?

आत्म्या हाकड गाईचा जाळकडपाच्या बापारात विकून घायला बघतोना त्याच्या
बापकडे सांगितल्यावर तो गाईला बेळून जाळकडपाच्या बापारात घेता आणि
"ही नाय दूध देत नाही, मारकी आहे, विकायची आहे, बेला का हो!" असा ओरडत
हिंदू लागला

अर्थातच ती गाय विकत घ्यायला कोणी आला नाही.

एक ठुमार लागून ते सर्वे बहून न बघतोना जाळकडपाच्या बापारात त्याच्या जखम
बेळून म्हायला--"मी विकून वाकळीची कुली नाय, यष्ट!"

तो बोरबू लागला--"ही गाव बाबू नाय आहे, मारीत नाही, बहा घोर दूध देते.
स्वस्तात पडेल. केळ टळली तर मिळणार नाही!"

ते ऐकून बघतो म्हायला--"बाकी गाय साधू होऊन, मारकी न राहतां बहा घोर दूध
बररोव देते आहे तर मी ती कसात विकू? ही सय मलाय घा!"

मारीत गोष्टीला उपयुक्त होविले असा एक सुंदर मथळा विचार करून एका काडीवर
स्वतःच्या पत्त्यासह लिहून "गोष्ट मथळा चढाओढ", 'बांदोबा', चढाओढाचा प्रकाशन,
२ व ३ अर्काट रोड, बडपळणी मद्रास ६०० ४२६ या पत्त्यावर पाठवा.

२० सप्टेंबर १९७७ च्या कात कोस्टकाई मॉन्थले पाहिले. त्या कार्मचर 'कोस्टा
चढाओढ परिचय' देवा काय नये.

चढाओढाचा निवास नोव्हेंबर १९७७ च्या बांदोबात जाहीर करण्यात येईल.

जुलै महिन्यातल्या चढाओढीचा निकाल (मथळा) "देव दुर्बिलास"

नाम : कु. जगुराधा का. गायकर, २, हरी-निवाड, म्हाबेलाडी, मुंबई-१८